

“ชู้” และบทลงโทษทางสังคม
ในวรรณคดีเยอรมันสมัยสังคมนิยมของกวี
ผ่านมุมมองและแนวคิดของเทโอดอร์ ฟอนทาน์

กฤษฎี ชัยรัตน์

บทคัดย่อ

เมื่อได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ผลงานสำคัญทั้งสองเรื่องที่คัดสรรมาแล้วคือ *อาดุลเทรา* และ *เอฟฟี บริสท์* ซึ่งทั้งสองเรื่องได้เล่าถึงผู้หญิงที่ทำผิดประเวณี และแต่ละคนได้รับผลกระทบจากการกระทำที่แตกต่างกันไป คนหนึ่งแม้จะถูกสังคมขับไล่ให้กลายเป็นคนชายขอบ แต่ท้ายที่สุดก็สามารถค้นพบที่ยืนใหม่ในสังคมในฐานะ “ผู้หญิงยุคใหม่” ช่วยสามีจนเจือครอบครัว แต่ในขณะที่อีกคนต้องใช้ชีวิตอย่างเดียวดายและตายไปอย่างสงบในที่สุด ผู้อ่านจะสังเกตได้ว่า ฟอนทาเน่ ซึ่งเป็นนักเขียนในยุคสังคมนิยมของกวี มิได้มีจุดประสงค์ที่จะวิจารณ์สังคมโดยตรงเพื่อให้เกิดการปฏิวัติหรือปฏิรูปแนวคิดหรือค่านิยมในสังคม เพียงแต่ต้องการ “สะท้อน” ภาพความเป็นไปที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในสังคมให้ผู้อ่านได้สัมผัส การตั้งคำถามต่อค่านิยมที่นักเขียนผู้นี้นำเสนอ อันจะนำไปสู่การปฏิวัติแนวคิดทางศีลธรรม จรรยา หรือเจตคติใดๆ ก็แล้วแต่ หรือแม้แต่การทำให้ยอมศิโรราบต่อสิ่งเหล่านี้ สุดท้ายก็เป็นหน้าที่ของผู้อ่านผลงานที่จะเลือกเอง

Abstract

Two literary works, *L'Adultera* and *Effi Briest*, by the German author, Theodore Fontane, are studied analytically and critically. Both focus on women who have adulterous affairs, and these affairs bring them to different endings. One is expelled from society but is finally given a chance to return to society as a 'modern woman' by helping her husband to support her impoverished family. Another is forced to retreat from society. She copes with tragic events and eventually dies calmly. Readers may realize that Fontane, who is regarded as an outstanding realist author, does not intend to criticize society directly in a way which might as a result motivate revolution or reformation of social concepts or norms. But he intentionally presents realistic social images to his readers. The impeachment of norms and morals delineated in both novels can induce either reformation of morals and attitudes, or capitulation to them. In the end the readers have to make those decisions themselves.

ความนำ

เทโอดอร์ ฟอนทาเน่ (Theodor Fontane) ถือเป็นนักเขียนเยอรมันในยุคสำนึกนิยมของกวี (poetischer Realismus) คนหนึ่งที่มีชื่อเสียง และผลงานของเขาก็ได้รับการยอมรับให้เป็นวรรณกรรมเอกของประเทศเยอรมัน ด้วยภาษาที่สวยงาม ละเอียดลอบ และการบรรยายเหตุการณ์ต่างๆ เป็นขั้นเป็นตอน ไปจนถึงนัยสำคัญทางการเมือง แนวคิด และมุมมองเชิงเสียดสีต่อสภาพสังคมเยอรมันในศตวรรษที่ 19 ที่แฝงตัวอยู่ในบทสนทนาสั้นๆ ทั่วไปอย่างแยบคาย ทำให้ผลงานของเขาที่ดูคล้ายกับจะเป็นวรรณกรรมประโลมโลกที่มีอยู่ดาษดื่นในช่วงเวลานั้น เป็นมากกว่าวรรณกรรมประโลมโลก และนี่คืออีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชื่อของนักเขียนคนนี้เป็นที่ยอมรับจากผู้อ่านในอดีต มาถึงปัจจุบัน เรื่อยไปจนถึงอนาคต

น่าเสียดายที่ผลงานของนักเขียนคนนี้ได้รับการศึกษาศึกษาและวิจัยในประเทศไทยน้อยมาก งานวิจัยพื้นฐานที่เป็นภาษาไทย ปัจจุบันมีเพียงเอกสารวิชาการเรื่อง “สะท้อนภาพสังคมเยอรมันผ่านวรรณกรรม เทโอดอร์ ฟอนทาเน่” ของฤดี พลาญเวช ที่จัดพิมพ์ครั้งที่หนึ่งในปี พ.ศ. 2544 เท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาวรรณกรรมเยอรมันในยุคสำนึกนิยมของกวีในประเทศไทยนั้นยังอยู่ในขอบเขตจำกัดมาก ผู้เขียนจึงหวังว่าบทความต่อไปนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การศึกษาในด้านนี้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

จุดประสงค์ทางวิชาการของบทความนี้อยู่ที่การศึกษาวเคราะห์ผลงานสำคัญสองเรื่องของฟอนทาเน่คือ นวนิยายเรื่อง *อาดุลเทรา* (*L'Adultera*, 1882) และนวนิยายสะท้อนภาพสังคม เรื่อง *เอฟฟี บริสต์* (*Effi Briest*, 1896) ผลงานทั้งสองชิ้นของฟอนทาเน่ มีเนื้อหาไม่แตกต่างจากละครหลังข่าวที่มีให้ชมทั่วไปในประเทศไทยมากนัก หัวข้อสำคัญของทั้งสองเรื่องคือ การแต่งงานแบบคลุมถุงชนระหว่างหญิงสาววัยสาวและชายแก่คราวพ่อ การผิดประเวณีและการทำผิดชนบทรรมนิยมประเพณีที่นำไปสู่

ภาวะวิกฤติและการแตกแยกของครอบครัว ในเรื่องแรกนางเอกสามารถฟันฝ่าวิกฤติต่างๆ และกลับมาที่มีขึ้นในสังคมได้อีกครั้ง ในขณะที่ เอฟพี บริสท์ ถูกสังคมทอดทิ้ง ต้องใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยว และตายไปในที่สุด ผู้เขียนบทความต้องการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสองเรื่องนี้ที่นำไปสู่ตอนจบแบบ “สุขนานุกรม” และ “โศกานุกรม” ของการ ผิดประเพณี โดยจะเริ่มนำผู้อ่านเข้าสู่เรื่องราวด้วยการแสดงให้ผู้อ่านเห็น ปัจจัยต่างๆ ในสังคมในสมัยศตวรรษที่ 19 ที่หลอมรวมเกิดเป็นแนวคิด ของผู้หญิงที่ดีซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามกับผู้หญิงที่มีชู้ จากนั้นจึงเริ่มศึกษาเชิง เปรียบเทียบระหว่างลักษณะอันพึงประสงค์ของสตรีในยุคนี้กับภาพพจน์ ของสตรีตัวเอกทั้งสองคน เพื่อชี้ให้เห็นปัจจัยภายในที่นำไปสู่การปลดแอก กฎเกณฑ์ข้อบังคับของสังคมว่าด้วยการครองคู่ แล้วจึงพิจารณาปัจจัย ภายนอกประกอบไปด้วย เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์สอดคล้องกับ แก่นเรื่องการมีชู้ของตัวละครเอก สุดท้ายจึงวิเคราะห์และตีความลักษณะ ของบทลงโทษหรือรางวัลที่ตัวเอกได้รับจากการทำลายกฎเกณฑ์ที่สังคม เห็นว่า “ดี”

1. ปัจจัยทางสังคม กฎหมาย การศึกษาและทางศาสนาที่มี ผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของสตรี “ที่ดี” ในศตวรรษที่ 19

หากจะพิจารณาแนวคิดทางสังคมวิทยาที่สำคัญเกี่ยวกับภาวะและ บทบาททางเพศของมนุษย์ที่มีบทบาทต่อแนวคิดของสังคมเยอรมันใน ศตวรรษที่ 19 คงหนีไม่พ้นทฤษฎีของ ไฮน์ริช วิลเฮล์ม รีเฮล (Heinrich Wilhelm Riehl) ซึ่งปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง “ครอบครัว” ที่ตีพิมพ์ จัดจำหน่ายในปี ค.ศ. 1854 โดยเขาได้นำเสนอแนวคิดที่ว่า ลักษณะทาง เพศของมนุษย์นั้นถูกกำหนดด้วยหลักการทางชีววิทยาและทางธรรมชาติ ไว้ดังนี้

ดวงจิตของมนุษย์นั้นมีเพียงหนึ่งเดียวก็จริง แต่วิญญาณของมนุษย์นั้น แบ่งออกเป็นวิญญาณของเพศหญิงและเพศชาย ซึ่งมีลักษณะของเส้นประสาท กระดูก เลือด และกล้ามเนื้อที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงเป็นตัวกำหนด (Riehl, 1854: 106)

รีเฮลนำเสนอแนวคิดดังกล่าวขึ้นเพื่อสนับสนุนแนวคิดความไม่เท่าเทียมกันในการประกอบอาชีพของเพศทั้งสองและทางสังคมรวมไปถึงหลักการฟิงพาอาศัย ว่าเป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอันไม่สามารถจะปฏิเสธได้ (Riehl, 1854: 5) ผลที่ตามมาคือระบบการแบ่งเพศสภาพเชิงชีววิทยาและสังคมวิทยา (sex-gender) กลายเป็นมาตรฐานการกำหนดบทบาททางเพศในสังคมเยอรมันในสมัยนั้น รวมไปถึงการจัดการศึกษาสำหรับผู้หญิงในยุคสมัยนั้น โดยเพศหญิงจะต้องได้รับการอบรมให้เป็นภรรยา แม่ และแม่บ้าน มีหน้าที่ดูแลความเป็นไปเฉพาะ “ภายใน” บ้านเท่านั้น ส่วนเพศชายได้รับสิทธิให้ไปทำงานนอกบ้านและมีบทบาทเป็นสามี พ่อ และผู้นำของบ้านไปด้วย เมื่อพิจารณาแนวคิดนี้อย่างถ่วงถ่วงแล้วจะพบว่า การแบ่งเพศสภาพทางสังคมวิทยา (gender-system) เป็นเพียงการแยกประเภทที่เกิดมาจากการจินตนาการโดยใช้ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์มาสนับสนุนเท่านั้น (Bovenschen, 1979: 17 – 62)

ปรากฏการณ์ที่ทำให้แนวคิดการแบ่งเพศแนวคิดดังกล่าวเป็นปีกแผ่นกลายเป็นที่ยอมรับในสังคมเรื่อยมาจนกลายเป็นค่านิยมนั้นก็คือหนังสือคำแนะนำต่างๆ ที่คอยกล่อมเกล่าให้ความรู้แก่เพศหญิงเกี่ยวกับการวางตัว พฤติกรรม การศึกษา อาชีพ ประสบการณ์และขอบเขตของสตรีเพศชั้นกลาง (Häntzschel, 1988: 121) โดยหนังสือแนวดังกล่าวเริ่มมีแพร่หลายตั้งแต่ปี ค.ศ. 1840 เรื่อยมา ประเด็นสำคัญคือการชี้้นำให้สตรีเข้าใจว่าพวกเธอเหล่านั้นมีความเป็นหญิงอย่างแท้จริงตามธรรมชาติ แต่ละเล่มอธิบายถึงความเป็นเพศหญิงตามธรรมชาติไว้อย่างหลากหลาย เช่น คุณสมบัติ

ของสตรีที่งามของโดม คือ “อ่อนโยน น่ารัก นุ่มนวล โอนอ่อนผ่อนตาม ถ่อมตน เป็นผู้รับฟังที่ดี ไม่ขัดขืน พร้อมจะเป็นผู้ให้ ชี้อาย ไร้เดียงสา” (Dohm, 1876: 32) ในขณะที่สารานุกรมบร็อคเฮาส์ (Brockhaus) กล่าวว่า “ผู้หญิงนั้นเป็นตัวแทนของศีลธรรมจรรยา ความรัก ความเขินอาย และความรู้สึก ส่วนผู้ชายเป็นตัวแทนของกฎหมาย หน้าที่ ศักดิ์ศรีและความคิด [...] ผู้หญิงจะรู้สึกในขณะที่ผู้ชายจะมองเห็นความถูกต้อง ผู้ชายมีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร การค้าขายและการขยายพันธุ์ ส่วนผู้หญิงนั้น จะมีความอดทน การพร้อมยอมรับ และการให้กำเนิดเป็นจุดแข็ง” (Brockhaus, Bd. 6, 1865: 553) ในขณะที่คริสเตียน วิลเฮล์ม สปีเกอร์ (Christian Wilhelm Spieker) ได้แสดงภาพของเพศหญิงในอุดมคติไว้ดังต่อไปนี้

Durch sein frommes und zartes Gemüth soll es Liebe, Wohlsein und Lebenswärme Überallhin verbreiten; und Alles Schlichte nach dem Gesetze des Schicklichen' (Spieker, 1856: 53)

สำหรับเพศหญิงแล้ว บ้านคือแหล่งพักพิงที่เปรียบเสมือน “ดินแดนศักดิ์สิทธิ์ อันแสนสงบแห่งดวงใจ” ของพวกเธอ (Spieker, 1856: 53) นอกจากนั้น ยังได้กำหนดหน้าที่ของเพศหญิงอันพึงประสงค์ต่อเพศชาย โดยเธอจะต้อง เชื้อฟังและใช้ชีวิตอย่างร่ารวยในความยากจนและมีความเป็นอยู่อย่างมีความสุขในความข้นแค้นได้ (Spieker, 1856: 54) ผู้หญิงที่มีลักษณะ ข้างต้นจะเป็นสตรีเพศที่มีความพร้อมที่จะสละชีวิตของตัวเองในฐานะ “แม่” ให้แก่ครอบครัวได้ด้วยความปลอดภัย

¹ แปลได้ความว่า “ด้วยสภาวะทางจิตที่อ่อนโยนและยึดถือศาสนาเป็นที่ตั้ง สตรีควรจะต้องแพร่ขยาย ความรัก ความอ่อนโยน และพลังชีวิตที่อบอุ่นไปทุกแห่งหน รวมไปถึงมีความเรียบง่ายทั้งมวลตาม บัญญัติแห่งความเหมาะสมในวิถีเป็นสรีระ”

จากด้านบน เราจะเห็นว่าสื่อต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้าง ภาพพจน์ของสตรีเพศนั้น จะชี้นำเพศหญิงไปในแนวทางของการกดขี่ให้ ยอมเป็นเพศที่ด้อยกว่า เป็นประชากรชั้นสองรองลงมาจากเพศชายที่มี พลังและสติปัญญาสูงส่ง และมีหน้าที่ถวายเป็นทาสให้กับครอบครัวเท่านั้น เมื่อ พิจารณาลักษณะความสัมพันธ์ทางเพศนี้อย่างละเอียด เราจะพบว่าภายใต้ ความสัมพันธ์แบบเพศชายเป็นใหญ่ (patriarchalische Gesellschaft) นั้น ยังมีความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับอีกชั้นเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน (reziproke Beziehung) นั่นก็คือ เพศหญิงจะค้นพบคุณค่าของตัวเองตาม กรอบจารีตที่สังคมกำหนดไว้ได้ก็ต่อเมื่อเป็นฝั่งเป็นฝา ในขณะที่เพศหญิง “ที่ดี” ก็จะช่วยส่งเสริมศักดิ์ศรี เกียรติยศ รวมทั้งหน้าตาในสังคมของเพศ ชายให้เกรียงไกรมากยิ่งขึ้น ซึ่งพอนทานเองก็นำประเด็นปัญหานี้มาแสดง ในผลงานของเขา ผู้อ่านจะพบกรณีคู่สามีภรรยาที่มีอายุแตกต่างกัน และ ผู้ชายจะมีหน้ามีตาในสังคมระดับหนึ่ง ส่วนฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ดีเก่า หรือ ไม่ก็เป็นสตรีที่อยู่ในสังคมชั้นสูงอยู่แล้ว แต่ด้วยสภาพแวดล้อมบังคับจึง ต้องแต่งงานกับชายที่สู่วัยกว่าเพื่อก้าวขึ้นไปในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งจะได้เห็น ชัดเจนขึ้นในส่วนของการวิเคราะห์ผลงานที่เลือกสรรมา

นอกจากปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้ว แม้แต่ตัวบท กฎหมายที่บังคับใช้ในสมัยศตวรรษที่ 19 ก็ช่วยผลักดันให้ภาพความ เป็นประชากรชั้นสองของเพศหญิงชัดเจนมากยิ่งขึ้น หากจะบอกว่าเป็น ประชากรชั้นสองคงจะไม่ถูกนัก เพราะน่าจะเป็นแค่เพียงสิ่งของมากกว่า สิทธิเสรีภาพของสตรีในยุคนี้ถูกกำหนดกฎหมายเกณฑ์ด้วยกฎหมายทั่วไปแห่ง ชาติปรัสเซียที่มีผลบังคับใช้มาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1794 (Allgemeines Preu- Bisches Landrecht) ซึ่งกำหนดว่าสตรีจะต้องอยู่ภายใต้การดูแลของบิดา ตราบที่ได้แต่งงานออกเรือน (pater familias) ไปแล้วนั้น สิทธิการปกครอง

จะตกไปอยู่ที่สามีทันที และสามีจะเป็นผู้กำหนดวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาและตัดสินใจในเรื่องทรัพย์สินสมบัติของภรรยาสืบต่อไป กฎหมายฉบับนี้ยังมอบสิทธิพิเศษต่อเพศชายในกรณีหย่าร้างด้วย กล่าวคือสามีสามารถยื่นขอหย่าร้างต่อภรรยาได้ทุกกรณี เมื่อมีการสืบทราบว่ภรรยานอกใจหรือมีสัมพันธ์เชิงชู้สาว ในขณะที่ฝ่ายภรรยาจะยื่นเรื่องขอหย่าสามีได้ก็ต่อเมื่อฝ่ายสามีกระทำการผิดประเวณีในเคหสถานของตนเท่านั้น และถึงแม้ว่ามาตราที่ 1 และ 2 ของประมวลกฎหมายแพ่งซึ่งเริ่มบังคับใช้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1900 เป็นต้นมาจะช่วยยกระดับสิทธิและเสรีภาพของสตรีได้บ้าง แต่ก็ยังกล่าวได้ไม่เต็มปากอยู่ดีว่าเพศหญิงได้รับการยกระดับฐานะเป็นมนุษย์เต็มขั้นเช่นเดียวกับเพศชาย เพราะตามมาตราที่ 135 เป็นต้นไป สามียังมีสิทธิในการกำหนดและควบคุมการเลือกอาชีพ การใช้จ่ายทรัพย์สินสมบัติ รวมไปถึงยังเป็นเจ้าของชีวิตของภรรยาด้วย (Gerhard, 1988: 445)

ความเชื่อทางศาสนาก็เป็นอีกตัวการสำคัญที่ทำให้ค่านิยมและแนวคิดของสังคมที่กดขี่เพศหญิงในฐานะเบี้ยล่าง บัญญัติสืบประการข้อที่เจ็ดในพระคัมภีร์ได้กล่าวไว้ว่า “อย่าล่วงประเวณีผิวเมียเขา” (อพยพ 20.1, 96) และข้อที่สิบได้กำหนดไว้ว่า “อย่าโลภอยากได้เรือนของเพื่อนบ้าน อย่าโลภมากอยากได้เมียของเพื่อนบ้าน หรือทาสของเขา โค ลา ของเขา หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดของเพื่อนบ้านนั้น.” ในแง่หนึ่งเราอาจจะเห็นว่าในบัญญัติสืบประการนั้นมีใจความคล้ายกับศีลห้าของศาสนาพุทธ หากแต่เมื่อลองตีความวาทกรรมอย่างละเอียดจะพบว่ามี การเหยียดชนชั้นและเพศซ่อนอยู่ โดยเพศหญิงมีค่าเทียบเท่าปศุสัตว์และสิ่งของเท่านั้น ความเชื่อที่ว่าเพศหญิงเป็นทรัพย์สินสมบัติของเพศชายได้ถูกหล่อหลอมส่งผ่านยุคสมัยเรื่อยมาจนกลายเป็นอคติที่ก่อตัวกลายเป็นค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้รับการยอมรับในสังคมไปในที่สุด ผลสืบเนื่องที่ตามมาคือ การมีชู้ถือเป็นการผิดร้ายแรงที่ทำให้เกียรติภูมิของเพศชายต้องเสื่อมเสียไป

การล้างแค้นและการลงโทษภรรยาและซุ้รักจึงถือเป็นหนทางเดียวที่จะ
กอบกู้เกียรติและศักดิ์ศรีที่สูญเสียไปกลับคืนมาได้ (Bauer, 2002: 94)

นอกจากปัจจัยข้างต้นที่กล่าวไปแล้วนั้น ยังมีนักปรัชญาในยุคสมัย
นี้้อีกหลายคนที่มีแนวคิดเหยียดเพศที่ทำให้เกิดอคติทางเพศในสังคม
ตัวอย่างสำคัญคือ งานเขียนของโชเปนเฮาเออร์ (Arthur Schopenhauer)
เรื่อง *Parerga und Paralipomena* โดยในบทที่ยี่สิบเก้า “เกี่ยวกับอิตติ-
เพศ” ได้เขียนไว้ว่า “แค่เพียงปรายตาดูสรีระของอิสตรีก็พอบอกได้แล้วว่า
พวกนางไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อภาระงานที่ต้องใช้หยาดเหงื่อและร่างกาย
หรืองานที่ต้องใช้สติปัญญา” (Schopenhauer, 1977: 668) หรือ มัคซ์ วัลฟ
กับผลงานเชิงสังคมวิทยาเรื่อง *Die physische und sittliche Entartung des
modernen Weibes*² ที่เพียงแค่อ่านชื่อหนังสือผู้อ่านก็พอจะคาดเดาเนื้อหา
ว่าเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นมาเพื่อต่อต้านการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีได้
อย่างชัดเจน

กล่าวโดยสรุป เราจะเห็นว่าแนวคิดทางสังคม ปรัชญา ค่านิยม วัฒนธรรม
ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงแม้แต่อำนาจตุลาการ ต่างก็เป็นเครื่องมือ
ของสังคมที่มีเพศชายเป็นใหญ่ เพศหญิงเป็นเพียงคุณลักษณะที่ไม่ต่างไป
จากสิ่งของมีค่าชิ้นหนึ่งที่เพศชายมีไว้ประดับตกแต่งบารมีของตนเท่านั้น
ในขณะที่การมีซุ้หรือการประพฤติดีประเวณีสำหรับเพศชายนั้นเป็นเพียง
เกมส์สนุกๆ เกมหนึ่ง แต่ในกรณีของเพศหญิงนั้น คนที่เป็นซุ้ถือว่าเป็นผิด
กฎเกณฑ์ของสังคม ผิดกฎหมาย รวมไปถึงผิดหลักคำสอนของศาสนาด้วย
ซึ่งผลลัพธ์ที่ตามมาคือเธอผู้นั้นจะต้องสูญเสียชีวิต บุตรธิดา ครอบครัว
และฐานะและตัวตนทางสังคม

² แปลเป็นไทยได้ความว่า “ความวิบัติทางสรีระและทางศีลธรรมของสตรียุคใหม่”

2. ภาพและลักษณะสำคัญของตัวเอกสตรีของฟอนทานเในผลงานเรื่อง อาคูลเทรา (L'Adultera) และ เอฟฟี บริสต์ (Effi Briest)

“ฉัน [เอฟฟี] รังเกียจสิ่งที่ฉันได้กระทำลงไป แต่สิ่งที่ฉันขะเขยงมากกว่า ได้แก่ ศักดิ์ศรีที่นายกองของพวกแก ไปให้ฉัน ฉันจะต้องมีชีวิตอยู่ แต่คงอยู่ได้ไม่นานนักหรอก”³ (Fontane, 1972: 280)

เอฟฟีนางเอกของเรื่อง เอฟฟี บริสต์ ได้แสดงความเกรี้ยวกราดเชิงวิพากษ์วิจารณ์สังคมด้วยข้อความด้านบน เมื่อเธอทราบว่าอินน์ชเททเท่นเป็นผู้สั่งห้ามไม่ให้ลูกสาวของเธอมาพบเธอ เพื่อเป็นการลงโทษที่ทำผิดประเวณี เมื่อพิจารณาคำพูดนี้โดยไม่วิเคราะห์บริบทที่เกี่ยวข้อง เราอาจบอกได้ว่าเอฟฟีเป็นตัวแทนของตัวละครหัวสมัยใหม่ที่มีแนวคิดต่อต้านขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมของสังคม แต่เมื่อเราอ่านต่อไปจะพบว่าหลังจากนั้นเอฟฟีก็สิ้นสติสัมปชัญญะไปทันที

“เมื่อรอสวิตากลับมาถึง เอฟฟีก็นอนนิ่งเหมือนกับตายไปแล้วบนพื้นนั้น โดยที่ใบหน้าของเธอหมอบพับไปอีกด้านหนึ่ง” (EB, 1972: 280)

หากพิจารณาประโยคด้านบนประกอบกับเหตุการณ์นี้ เราจะได้ลักษณะของเอฟฟีว่าเป็นหญิงสาวที่ในแง่หนึ่งมีความคิดต่อต้านขนบธรรมเนียม หรือระบบความคิดแบบปิตาธิปไตยที่ไม่สนใจความเป็นมนุษย์และอารมณ์ ความรักแม้แต่ชนิดเดียว แต่ในอีกแง่หนึ่งเราก็ได้ภาพของหญิงสาวที่อ่อนแอและไม่สามารถต่อกรอะไรได้เมื่อต้องเผชิญหน้ากับกรอบความคิดของสังคม

³ ส่วนวนแปลจาก ฤดี พลาญเวช (2544: 34).

บทวิเคราะห์ตัวอย่างข้างต้นได้ให้ภาพลักษณ์บางส่วนของตัวละครสตรีของฟอนทานเนในแง่จิตวิทยา กล่าวคือในแง่หนึ่งตัวละครมีลักษณะของการต่อต้านสังคม เป็นพวกที่มีความแตกต่าง มีปรีศนาที่ต้องค้นหา เหมือนที่เบอาเออร์กล่าวไว้ว่า “ลักษณะของตัวละครนั้นมีหลายชั้นซ้อนกันอยู่มากจนกระทั่งตัวละครเหล่านั้นชวนให้เกิดการตีความที่หลากหลายและไม่มีข้อสรุป” (Bauer, 2002: 14) นอกจากนี้เบอาเออร์ยังชี้ให้เห็นว่าตัวละครสตรีของฟอนทานเนมีลักษณะสองแง่สองงาม จะว่ามีลักษณะแบบหญิงงามเมืองที่ต้องการแหกทุกกฎเกณฑ์หรือจริยธรรมของสังคมก็ไม่ใช่ แต่จะเป็นนักบุญผู้ยอมศิโรราบต่อข้อบังคับในสังคมก็ไม่เชิง และด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้ตัวละครเหล่านี้ตกอยู่ในสถานการณ์ที่เรียกว่ากลืนไม่เข้าคายไม่ออก เมื่อพวกเขาทำผิดกติกาที่สังคมวางไว้ ในใจด้านหนึ่งพวกเขาก็รู้สึกผิด แต่อีกใจหนึ่งก็ไม่ ความรู้สึกที่สับสนอลหม่านนี้แสดงออกมาด้วยอาการป่วยที่ไม่สามารถหาสาเหตุของตัวละคร เช่น เอฟฟีที่มีร่างกายอ่อนแอและเสียชีวิตไปในที่สุดเมื่อเธอถูกขับไล่ออกจากสังคมให้ใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยว เมลานีจากเรื่องอาดุลเทราก็มีอาการป่วยกระเสาะกระแสะเมื่อเธอต้องหลบหนีจากสังคมกรุงเบอร์ลินไปอยู่กับชูของเธอกที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี ดังนั้นหากจะมองในมุมกลับก็สามารถกล่าวได้ว่า ตัวละครของฟอนทานเน ในถ่ายหนึ่งก็มีความต้องการปลดแอกตัวเองออกจากกรอบของสังคม แต่ในอีกถ่ายหนึ่งก็ยังมีความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอยู่ มิได้ต้องการจะเป็นสตรีหัวก้าวหน้าที่ต้องการล้มล้างระบอบสังคมที่มีเพศชายเป็นใหญ่ให้สิ้นซาก ซึ่งลักษณะของตัวละครสตรีแบบนี้พบได้ในผลงานอีกหลาย ๆ เรื่องของฟอนทานเนนอกจากผลงานสำคัญสองชิ้นที่ผู้เขียนคัดสรรมาวิจยในบทความนี้ เช่น เลเนจากเรื่องผิดทางรัก, เซซิล, นางเจนนี่ ทรย์เบิล หรือ ณ ที่พบรัก และ มาทิลเดอ เมอริง เป็นต้น

2.1 บทวิเคราะห์ตัวละครสตรี เมลานี ฟาน แตร์ ชตราทเทน (Melanie van der Straaten) จากเรื่อง อาตุลเทรา

เนื่องจากนวนิยายเรื่อง *อาตุลเทรา* ยังเป็นที่รู้จักน้อยมากในประเทศไทย ผู้เขียนจึงเห็นควรที่จะสรุปถึงที่มาและแก่นสำคัญของเรื่องโดยสังเขป เนื้อเรื่องนั้นไม่ได้เป็นเรื่องที่พอนทานะคิดขึ้นมาใหม่ หากแต่เป็นการดัดแปลงเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสังคมที่เขาได้ยินหรือได้ฟังมา ในกรณีนี้คือ ข่าวฉาวโฉ่ของราเวอเน่ที่เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1879 พอนทานะเองได้เขียนเล่าไว้ในจดหมายฉบับหนึ่งถึงเพื่อนของเขาคือซาโล ซ็อทเลนเดอร์ มีใจความว่า

แม้ว่าทุกอย่างจะถูกปรับเปลี่ยนไปแล้ว แต่ก็ไม่ได้เปลี่ยนไปเสียหมดจนไม่มีใครสามารถเดาได้ว่าตัวละครเหล่านี้เป็นใคร (Fontane, 1980: 266)

นอกจากนั้นเขายังตอบโต้เสียงวิพากษ์วิจารณ์เรื่องการไม่ให้เกียรติผู้เสียหายไว้ในจดหมายฉบับหนึ่งที่เขาเขียนหาโจเซฟ วิกเตอร์ วิทมัน ในวันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 1894 ว่าเหตุการณ์ที่เขาเอามาเล่าานั้น ก็เปรียบเหมือนเพลงที่นกกระจอกทั้งหลายร้องร่ำอยู่บนต้นไม้ กล่าวคือเป็นกรณีที่เกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่แต่อย่างใด (Fontane, 1980: 330) ในที่สุดพอนทานะประพันธ์นวนิยายเรื่องนี้เสร็จสมบูรณ์ในวันที่ 18 มกราคม ค.ศ. 1880 แล้วจึงจัดพิมพ์ออกจำหน่ายครั้งแรกในปี ค.ศ. 1882 (Grawe, 2000: 526f)

นวนิยายเล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเล่าเกี่ยวกับชีวิตการแต่งงานแบบแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างเด็กสาวคราวลูกคือ เมลานี ฟาน แตร์ ชตราทเทน กับที่ปรึกษาการพาณิชย์วัยกลางคน เอทเซอะซิล ฟาน แตร์ ชตราทเทน (Ezechiel van der Straaten) โดยพอนทานะจะค่อยๆ นำผู้อ่านให้เห็นถึงความทุกข์ระทมของตัวละครเอกที่ถูกปฏิบัติจาก

สามีในฐานะสิ่งของ มิใช่ในฐานะคู่ชีวิต อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ทั้งสองคน มีบุตรด้วยกันสองคนชื่อลีโอเดีย (Lydia) และเฮท (Heth) เนื้อเรื่องในส่วนแรกดำเนินไปจบที่ตอนที่สิบหก อันเป็นตอนที่เมลานีพยายามอธิบายให้เอทเซอะซิลฟังถึงประเด็นปัญหาที่นำเธอไปสู่การมีชู้กับเอเบอ์เนทเซอร์ รูเบห์น (Ebenezer Rubehn) และท้ายที่สุดเธอตัดสินใจทิ้งชีวิตอันหรรษา สามี และลูกทั้งสองคนเพื่อออกไปใช้ชีวิตกับชู้รักของเธอ อันเป็นช่วงที่สองของเรื่องราวทั้งหมด เมลานีและรูเบห์นได้ไปใช้ชีวิตที่ประเทศอิตาลีช่วงเวลาหนึ่งแล้วจึงย้อนกลับมาที่กรุงเบอร์ลินอีกครั้ง ณ ที่แห่งนี้ เธอต้องพบความลำบากและต้องทนการถูกเหยียดหยามว่าเป็นหญิงงามเมือง แม้แต่ลูกสาวแท้ๆ ของเธอก็ถูกกล่อมเกลาไม่ให้ยอมรับเธอเป็นแม่ ในเวลาเดียวกันนี้เองที่ครอบครัวรูเบห์นล้มละลาย และทำให้เมลานีได้ค้นพบตัวเองและความสุขที่แท้จริงที่เธอรอคอยมานานแสนนาน เธอตกลงกับรูเบห์นว่าเธอจะออกไปทำงานช่วยเหลือสภาพคล่องของครอบครัว เรื่องราวจบลงที่ ฟาน แดร์ ชดราทเทิน สิ่งเล็กๆ ที่มีภาพ ลาดุลเทรา (L'Adultera)⁴ ย่อขนาดติดอยู่มาให้เมลานี เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการขอคืนดี

ในบทที่หนึ่ง ผู้เล่าเรื่องได้บรรยายสถานะของเมลานีไว้อย่างละเอียดว่ามาจากตระกูลขุนนาง “เดอ คาปารุส” ซึ่งมีพื้นเพมาจากเขตฝรั่งเศส-สวิสที่ครอบครัวของเธอกำลังประสบปัญหาด้านการเงินดังนั้นเธอจึงต้องแต่งงานกับเศรษฐีใหญ่อย่างฟาน แดร์ ชดราทเทิน เพื่อช่วยเหลือครอบครัวเอาไว้ (Fontane, 1964: 7) นอกจากนั้นผู้อ่านยังได้ภาพว่าเมลานีเป็นเด็กที่ได้รับ

⁴ ลาดุลเทรา (L'Adultera) เป็นภาพเขียนของจิตรกรภาพสีน้ำมันชาวอิตาลีในยุคเรอเนสซอง (Renaissance) นาม จาคาโป ทินโทเรตโต (Jakopo Tintoretto) (1518 - 1594) ที่แสดงฉากหนึ่งในพระคริสตธรรมคัมภีร์ตอนที่พระเยซูได้ช่วยชีวิตสตรีนางหนึ่งที่ล่วงประเวณี (Ehebrecherin) จากการถูกประหารชีวิตด้วยการปาหินใส่จนตาย โดยพระเยซูกล่าวกับผู้คนที่อยู่รอบๆ ว่า “ท่านผู้ใดไม่มีบาปจงเอาหินทุ่มนางเป็นคนแรกเถิด” (ยอห์น 8:7, 155)

การเลียงดูมาอย่างตามใจ ใจความสำคัญต่อแก่นเรื่องทั้งหมดก็อยู่ในบทนี้ด้วย นั่นคือเมลานีนันมีได้เป็นคนเยอรมัน เธอมีเชื้อสายฝรั่งเศสเข้มข้น และชีวิตแต่งงานของเธอนั้น ผู้เล่าเรื่องเปรียบเหมือน “เจ้าหญิงในนิทาน” (Fontane, 1964: 7) การที่ฟอนทานะให้ตัวละครสตรีของเขาเป็นคนฝรั่งเศสมิใช่คนเยอรมันนั้นไม่ใช่เรื่องบังเอิญ หากแต่เป็นการบอกเตือนให้ผู้อ่านทราบว่า ตัวละครหญิงตัวนี้แม้จะเติบโตในประเทศเยอรมนีแต่ก็ยังมีความคิดและความรู้สึกที่เป็น “ต่างประเทศ” อยู่ เช่นเดียวกับคำว่า “นิทาน” ที่ฟอนทานะเลือกเฟ้นมาเพื่อเน้นให้ภาพลักษณ์ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีลักษณะเป็นเรื่องแต่งที่ซ้อนทับอย่างแนบเนียนบนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม แต่ในอีกแง่หนึ่งก็เป็นการบอกผู้อ่านเป็นนัยๆ ว่าชีวิตคู่ของเมลานีนันกับฟาน เดอร์ ชตราทเทิน หาได้เป็นความสุขที่แท้จริงไม่ หากแต่เป็นเพียงภาพฝันที่ปรากฏอยู่ในนิทานเท่านั้น ในเวลาต่อมารูเบิร์ตก็ได้ชี้ให้เมลานีนันได้เห็นชีวิตของเธอนั้นอยู่ในภาพลวงตา

“[...] คุณใช้ชีวิตเหมือนอยู่ในนิทานเรื่อง “ไต้ะเอ๋อ จงปู้ตัวเองซิ” แล้วเจ้าไต้ะตัวน้อยนั้นก็จัดแจงปู้ตัวเองให้กับคุณ ด้วยทุกสิ่งที่คุณต้องการ ด้วยทุกอย่างที่ชีวิตมี แม้แต่ด้วยความรักลวงๆ [...] ทุกสิ่งที่คุณทำไปนั้นนะ คุณทำไปแบบเล่นๆ ไซ้แล้วละ เมลานีนัน แบบเล่นๆ” (Fontane, 1964: 132)

ในตอนท้ายบทที่หนึ่ง ผู้เล่าเรื่องยังใช้การบรรยายเปรียบเทียบระหว่างแม่กับลูกที่นอกจากจะให้ภาพลักษณ์ของตัวละครเอกแล้ว ยังชี้ให้ผู้อ่านเห็นถึงปัญหาที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต “ในขณะที่แวนดาของแม่นั้นสดใส ร่าเริงตลอดเวลา แวนดาของลูกสาวคนโตกลับเคร่งเครียดและหมองหม่นราวกับว่าดวงตาทั้งคู่ได้เห็นอนาคตมาแล้วก็ไม่ปาน” (Fontane, 1964: 8)

เมื่อพิจารณารูปลักษณะภายนอกของเมลานีนันผ่านการบรรยายของตัวละครต่างๆ ภายในเรื่อง เราจะได้ภาพของหญิงสาวที่มีความงามในอุดมคติ

อันเกิดมาจากการที่เธอมีลักษณะเป็น “ต่างประเทศ” เช่นในบทที่สิบสี่ “การตัดสินใจ” เมลานี “ถูก” บรรยายเชิงชมเชยจากตัวละครเพศชาย เช่นว่า เธอเป็นผู้หญิงที่สวยงามที่สุด เป็นเหมือนสตรีผู้สง่างามที่ชวนให้นึกถึง บุตรีสาวของกษัตริย์แห่งดินแดนไอยคุปต์ และยังมีการใช้ภาษาฝรั่งเศสมา บรรยายความงามของเธอว่า “[...] Un teint de lys et de rose, et tout à fait distingué⁵” (Fontane, 1964: 103f) ซึ่งการบรรยายโดยเน้นความเป็น “ต่างประเทศ” ของเมลานีนี้ ยิ่งเป็นการย้ำภาพความแตกต่างระหว่าง เธอกับผู้หญิงเยอรมันทั่วๆ ไป และลักษณะความเป็นนิทานที่ห่างไกล ความจริงแบบเยอรมันมากขึ้นไปอีก

นอกจากความงามแบบอุดมคติที่มีลักษณะเป็น “ต่างประเทศ” แล้ว เมลานียังแสดงให้เห็นว่าเธอไม่ใช่ผู้หญิงที่เป็นช้างเท้าหลังที่ต้องคอย ก้มหน้ายอมรับชะตากรรมที่สามีหยิบยื่นให้ เธอกล้าที่จะโต้เถียงและแสดง ความคิดเห็นเมื่อเธอไม่พอใจในสิ่งที่สามีของเธอกระทำ เช่นในฉากที่สอง ที่เมลานีเยาะเย้ยสามีของเธอด้วยคำพูดที่เสียดแทงใจดำว่า

“เธอหัวเราะอะไรอีกล่ะ เอทเซล [...] ฉันขอทายเป็นชุดคลุมที่เธอ จะซื้อให้ฉันวันนี้ แทนผ้าผืนคอสีแดงน่าเกลียดของเธอที่พันเป็น ก้อนรอบคอฉันแบบเบี้ยวๆ ดูพิกล ที่เธอไม่เห็นว่าจะเป็นอย่างอื่น นอกจากเรื่องสองแง่สองง่ามสองสามเรื่อง” (Fontane, 1964: 8f)

เมลานีเองไม่ใช่ผู้หญิงที่ไร้การศึกษา ตัวละครในเรื่องหลายๆ ตัวก็ บรรยายเชิงชื่นชมในสติปัญญาของเธอ เช่นพี่สาวของเธอที่เขียนจดหมาย มาหาเธอในเชิงริษยาโดยเธอยอมรับว่าเมลานีเองฉลาดกว่าตัวของเธอ (Fontane, 1964: 127) และเมื่อครอบครัวของสามีคนที่สองของเธอประสบ ภาวะวิกฤติทางการเงิน เมลานีก็ไม่รอช้าที่จะยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ ด้วย

⁵ แปลได้ความว่า “ใบหน้าสวยได้รูปราวกับดอกกลีบลีและดอกกุหลาบนั้นเต็มอัมสมบูรณ์แบบ”

การออกไปหางานเป็นครูประจำบ้านผู้มีอันจะกิน (Fontane, 1964: 157f)

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้นทำให้เราได้ภาพของหญิงสาวที่แตกต่างจากชนบจาริตอันดีของเพศหญิงที่ได้รับการยอมรับในสังคมเยอรมันสมัยนั้น ผู้อ่านจะเห็นพัฒนาการของตัวละครเมลานี จากภรรยาสาวที่มีลักษณะเอาแต่ใจ คล้ายกับเจ้าหญิงในนิทานในชีวิตคู่ครั้งแรก กลายมาเป็นหญิงสาวที่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งกับคู่ชีวิต ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในชีวิตคู่ครั้งที่สอง เธอไม่ใช่ผู้หญิงดักดานที่ยึดติดกับค่านิยมเก่าๆ ที่สอนให้สตรีอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน แต่เป็นผู้หญิงหัวสมัยใหม่ที่พร้อมจะก้าวไปข้างหน้าเพื่อยืนเคียงคู่กับคู่ชีวิต และเพื่อการนี้เธอจำเป็นต้องทิ้งทุกสิ่งทุกอย่างที่เธอเคยมี คือ ยศฐานบรรดาศักดิ์ ชีวิตหรูหราแบบผู้ร่ำรวยมากดีเหยียบขี่ไก่ไม่ฝ่อ หรือแม้แต่แก้วตาดวงใจของเธอ ซึ่งการกระทำนี้อาจจะดูเกินเลยไปในหลายๆ สังคมที่ยึดภาพของเพศหญิงในฐานะแม่ที่ดีของลูกและภรรยาที่ดีของสามี กลวิธีการประพันธ์แบบนี้เรียกว่า “การทำให้ไม่กระจ่าง” (Verklärung⁶) เป็นการสร้างความจริงในแบบของผู้ประพันธ์เอง ซึ่งเป็นกลวิธีการเขียนที่ฟอนทานน์ใช้บ่อยมากในงานประพันธ์ ในขณะที่เนื้อหาบางส่วนประสานสอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม ในอีกมุมหนึ่งของเรื่องราวก็มีลักษณะที่แตกต่าง แปรกแยกออกไปจากสิ่งที่สังคมของผู้อ่านคุ้นชิน เกิดเป็นภาพซ้อนหลากหลายมิติที่มีทั้ง “ความจริงในสังคม” และ “ความจริงในเรื่องแต่ง” ผสมผสานปนเปกัน วิธีนี้จะทำให้อ่านถูกคิดและเปรียบเทียบลักษณะความเหมือนและต่างนี้ที่เกิดขึ้นในโลกของผู้อ่านและโลกของนวนิยาย (Aust, 1974: 15f)

⁶ verklären เป็นคำกริยาในภาษาเยอรมันแปลว่า ทำให้ใสกระจ่าง แต่ในบริบทของฟอนทานน์ คำนี้มีได้หมายถึงการเผยแพร่ความจริงอย่างตรงไปตรงมา แต่หมายถึงการนำเอาความเป็นจริงในสังคมที่โสมมและเลวร้าย มาดัดแปลงให้ดู “สะอาด” โดยตัวผู้เล่า (Erzähler) เลือกที่จะเล่าถึงแต่แง่มุมความสวยงามในสังคม และใช้การเล่าแบบนี้เพื่อให้ผู้อ่านเก็บไปคิดวิเคราะห์และประเมินค่าภาพอันไม่พึงประสงค์ด้วยตัวเอง

2.2 บทวิเคราะห์ตัวละครสตรี เอฟฟี บริสท์ จากนิยายเรื่อง เอฟฟี บริสท์

เอฟฟี บริสท์ เป็นนิยายแนวสะท้อนภาพสังคมที่พอนทานเได้ประพันธ์แล้วเสร็จสิบสี่ปีหลังจากเรื่อง *อาตุลเทร่า* พอนทานเได้เค้าโครงเรื่องมาจากเหตุการณ์จริงคือเหตุการณ์การดวลกันระหว่างนายทหารอาร์มานด์ ฟอน อาร์เตินเน (Armand Léon von Ardenne) กับซุ้รักของภรรยาของเขา ผู้พิพากษาเอมิล ฮาร์ทวิช (Emil Hartwich) ซึ่งเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1886 โดยนิยายเรื่องนี้เล่าถึงชีวิตบุตรวัยซบเผาะของขุนนางผู้มีอันจะกิน ที่ต้องแต่งงานกับชายที่แก่กว่าตนเองถึง 22 ปี นาม อินน์ชเททเท่น (Innstetten) เพื่อยกระดับชีวิตตนเองให้สูงขึ้น ต่อมาไม่นานนักอินน์ชเททเท่นได้รับการเลื่อนตำแหน่งให้สูงขึ้น ทำให้ตัวเธอเองก็มีหน้ามีตาในสังคมหรูหราของกรุงเบอร์ลิน จุดเปลี่ยนของเรื่องราวได้บังเกิดขึ้นเมื่ออินน์ชเททเท่นได้บังเอิญไปพบจดหมายที่เอฟฟีเขียนติดต่อกับเพื่อนสนิทของเขาคนหนึ่ง คือ นายพันครามพาส (Major Crampas) ถึงแม้ว่าความสัมพันธ์ของทั้งสองคนจะเป็นเรื่องที่ผ่านมาไปแล้วถึงหกปีกว่าก็ตาม แต่ในเมื่อเขาได้นำเรื่องราวนี้ไปปรึกษากับเพื่อนของเขาอีกคนซึ่งเป็นนายทหารชื่อวูลเลอร์สดอร์ฟ (Wüllersdorf) เท่ากับว่าเรื่องนี้ไม่เป็นความลับอีกต่อไป อินน์ชเททเท่นจำเป็นต้องทำประลองกับซุ้รักเพื่อเรียกคืนศักดิ์ศรีและเกียรติยศที่สูญเสียไป ส่วนตัวเอฟฟีเองถูกขับไล่ออกจากสังคม และตัวเธอเองก็ป่วยและอ่อนแอลงเรื่อยๆ ในท้ายที่สุดพ่อของเอฟฟียอมแหกกฎเกณฑ์ของสังคมและรับลูกสาวที่เดียวดายกลับมาอยู่ที่บ้านที่ซึ่งเธอเคยมีชีวิตวัยเด็กอันแสนหวาน แต่อนิจจังเพียงไม่นานเอฟฟีก็เสียชีวิตลง

ในขณะที่พอนทานเได้สร้างให้เมลานีเป็นหญิงสาวเชื้อสายต่างชาติที่มีหัวก้าวหน้า ไม่ยึดติดกับข้อบังคับของสังคมหรือศีลธรรมจรรยา แต่ต้องมาแต่งงานกับชายคราวพ่อเนื่องมาจากสถานภาพทางการเงินของครอบครัว

เอฟฟีในเรื่องนี้กลับมีลักษณะเป็นหญิงสาวที่เพียบพร้อมในทุกด้าน ตั้งแต่ต้นเรื่องผู้อ่านจะได้รับทราบข้อมูลจากการบรรยายของผู้เล่าเรื่องเกี่ยวกับลักษณะภายนอกของเอฟฟี เธอเป็นหญิงสาวสวยที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะร่ำรวยสูงศักดิ์และยอมรับในค่านิยมของสังคมอย่างไร้เงื่อนไข เช่นที่เธอเห็นว่าการเสียสละของเพศหญิงเป็นเรื่องปรกติ (Fontane, 1972: 10) หรือผู้เล่าเรื่องใช้เทคนิคการบรรยายเล่าให้เห็นภาพบ้านที่เอฟฟีอาศัยอยู่ที่ละจุดอย่างละเอียด ทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกเหมือนที่แห่งนี้เป็น “สวรรค์บนดิน” (ฤดี พลานุเวช, 2544: 25) อย่างเช่นเอฟฟีและแม่ของเธอกำลังปักพรมปูหน้า “แท่นบูชา” (Altarteppich) อยู่ในสวนซึ่งถูกกั้นด้วยกำแพงสุสาน และสามารถเห็นหอคอยของโบสถ์สูงเด่นเป็นตระหง่านอยู่เหนือตัวบ้านได้ ผู้อ่านจะเห็นว่าฟอนทาน์บรรยายใช้สัญลักษณ์ทางคริสตศาสนา มาบรรยายฉากในบ้านของเอฟฟี นักวรรณคดีวิจารณ์ เพเทอร์ เคล้าส์ ชุสเทอร์ (Peter-Klaus Schuster) ตีความฉากนี้เป็นเหมือนภาพจำลองของการบรรยายพระนางมารี โดยมีพระคัมภีร์พันธสัญญาใหม่เป็นแหล่งข้อมูล นอกจากนั้นเขายังได้อ้างถึงหนังสือ “สัญลักษณ์ในศาสนาคริสต์” (Christliche Symbolik) ที่กล่าวถึงฉากการบรรยายในบ้านของเอฟฟีว่าเป็นเหมือนภาพสะท้อนปมปัญหาเอวาและมาเรียอีกด้วย (Peter-Klaus Schuster, 1978: 4) ซึ่งการตีความลักษณะของเอฟฟีว่ามีลักษณะของเพศหญิงที่มีสองด้านกล่าวคือ ด้านที่บริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนพระแม่มาเรียกับด้านที่เป็นเอวาผู้ถูกล่อลวงจากซาตานซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับเพศหญิงที่มีบทบาทอย่างมากในสังคมแนวปีศาจปไตโดยในประเทศเยอรมนีสมัยศตวรรษที่ 19 (Grawe, 1991: 225) ก็ถือว่าไม่ผิดนัก เพราะตัวเอฟฟีเองก็ “พักวางเข็มปักและยัดแข็งยัดขา มองเห็นได้ชัดว่า เธอชื่นชอบการออกกำลังกายท่าแปลกๆ คล้ายท่าร้ายรำกายกรรมมากกว่าเป็นท่าออกกำลังกายตามธรรมดา” (ฤดี พลานุเวช, 2544: 25) และเธอเรียกงานการ

เย็บปักถักร้อยที่เป็นหน้าที่ที่สตรีพึงกระทำว่าเป็นงานปักเย็บที่น่าเบื่อหน่าย (“diese langweilige Stickerei”) (Fontane, 1972: 6) ทำให้ผู้อ่านที่ติดตามอย่างมีวิจารณญาณได้ภาพของเอฟฟีที่ในแง่หนึ่งเป็นเด็กสาวที่เกิดมาในสังคมชั้นสูงและมีแนวความคิดแบบเยอรมันแท้ๆ แต่ในขณะเดียวกันเอฟฟีก็มีความเป็นกบฏต่อต้านค่านิยมของสังคมที่มีต่อภาพลักษณ์ของสตรีช่อน้อยลึกลงในตัวเธอ เช่นเดียวกับที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้นของบทนี้

ภาพต่อมาที่ผู้เล่าเรื่องบรรยายถึงเอฟฟีคือ เธอเป็นคนที่ชอบอยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ เช่นการเปรียบเปรยว่าเอฟฟีเป็น “บุตรแห่งวายุ” (Fontane, 1972: 8) เพราะว่าเอฟฟีชอบเล่นโลดโผนโจนทะยาน อย่างแกว่งชิงช้าที่เธอต้องแกว่งให้สูงที่สุดราวกับจะได้บินออกไป (Fontane, 1972: 16) หรือในบทที่ห้าที่นายบรีสต์ (Herr von Briest) บิดาของเธอ เรียกเธอว่าเป็น “เด็กแห่งธรรมชาติ” ภาพความใกล้ชิดธรรมชาตินี้แจ่มชัดมากยิ่งขึ้นเมื่อตอนที่เธอได้ออกไปดื่มน้ำผึ้งพระจันทร์กับอินน์ชเททเท่นผู้ชื่นชอบในศิลปะ และพาเธอไปชมพิพิธภัณฑสถานภาพซึ่งทำให้เอฟฟีเบื่อเพราะเธอไม่เข้าใจในความลึกซึ้งของศิลปะอันเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมแม้แต่น้อย ในท้ายหนังสือฟอนทาน์ต้องการชี้ให้ผู้อ่านเห็นถึงอคติในสังคมที่จัดเพศหญิงไว้ในกลุ่มของธรรมชาติ และให้เพศชายเป็นตัวแทนของวัฒนธรรม ฟอนทาน์เองเขียนบรรยายลักษณะของ “มนุษย์แห่งธรรมชาติ” ไว้ว่าเป็นพวกที่ ต้องการมีชีวิตอยู่ ไม่ต้องการเป็นพวกบริสุทธิ์ผุดผ่องไร้มลทิน (Fontane 1982, IV: 487) ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เองที่นำเอฟฟีไปสู่ความขัดแย้งในชีวิตของเธอและโศกนาฏกรรมในตอนท้ายเรื่องในที่สุด

กล่าวโดยสรุป เอฟฟีมีลักษณะที่แตกต่างจากเมลานีตรงที่เธอเป็นหญิงสาวที่สมบูรณ์พร้อมและยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมในเรื่องของภาพลักษณ์ของสตรี(ชั้นสูง)ที่ดี แต่ขณะเดียวกันก็มีลักษณะที่ต่อต้านคุณสมบัติแรกด้วย การที่เอฟฟีชอบเล่นโลดโผนจนทำให้แม่ของเธอต้อง

เป็นห่วงนั้น ก็เป็นการบอกผู้อ่านเป็นนัยๆ ว่าตัวของเอฟฟี่เองในฐานะของ “ตัวแทนของฝ่ายธรรมชาติ” ก็พร้อมจะทำทุกอย่างเพื่อให้ชีวิตตนเองมีความสุข แม้ว่าจะต้องก้าวข้ามขอบเขตของความปลอดภัยก็ยอม ซึ่งนี่เองที่เป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้เธอต้องเผชิญกับชะตากรรมอันโหดร้ายที่เธอต้องชดใช้ด้วยชีวิตของเธอเอง

3. ประเด็นปัญหาในชีวิตคู่ของเมลานีและเอฟฟี่ที่นำไปสู่การผิดประเวณี

ดังที่กล่าวไปข้างต้น ศักดิ์ศรีและคุณค่าของสตรีเยอรมันในศตวรรษที่ 19 เปรียบได้เพียงเครื่องประดับประดับที่เพศชายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมของชนชั้นสูงหรือของพวกขุนนางต้องการมีไว้ประดับบารมีของตนเท่านั้น ซึ่งตรงกับทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่ แมรี ดูกลาส (Mary Douglas) ได้เสนอไว้ในงานเขียนของเธอเรื่อง “Die zwei Körper. Ritual, Tabu und Körpersymbolik. Sozialanthropologische Studien in Industrie- und Stammesgesellschaft” โดยเธอกล่าวไว้ว่า ในสังคมของชนชั้นสูงที่เธอเปรียบเป็นสังคมของบุรุษเพศหรือสังคมของพวกขุนนาง เพศหญิงจะไม่มีบทบาทหน้าที่ในสังคมและจะถูกพิจารณาจากรูปร่างลักษณะภายนอกเพียงอย่างเดียว อาจกล่าวได้ว่าต้นทุนทางสังคม ทางวัฒนธรรม หรือทางสัญลักษณ์ของสตรีนั้นก็คือร่างกายของพวกเธอ ดังนั้นอัตลักษณ์ของพวกเธอจึงถูกลดรูปเหลือเพียงแค่สิ่งที่เรียกว่าเป็นกายผัสสะเท่านั้น (Douglas, 1993: 99 และดู Gay, 1986: 289ff. ประกอบ) ตัวเมลานีเองก็ได้รับการปฏิบัติจากสามีคนแรกของเธอไม่ต่างกับกับหญิงสาวคนอื่นๆ ในสังคมนั้น สำหรับฟาน แดร์ ชตราทเทิน แล้ว เมลานีเป็น “ความภาคภูมิใจมากกว่าที่จะเป็นความสุขของเธอ” (Fontane, 1964: 7) หากพิจารณาความหมายร่วมกับบริบทต่างๆ เช่นการที่เธอเปรียบเธอกับ “จูดิธ” (Judith) ตัวละคร

จากบทละครโศกนาฏกรรมเรื่อง *อูรีเอล อคอสตา* (*Uriel Acosta*) ของนักเขียนเยอรมันชื่อ คาร์ล กุทซ์โคว (Karl Gutzkow) ซึ่งเป็นนักเขียนที่ประพันธ์ผลงานตามแนวคิดแบบปฐมเยอรมนี (*Junges Deutschland*)⁷ ตอนที่เขาแสดงความคิดเห็นว่า “อะไรก็ตามที่เราเห็นได้ ก็ย่อมสามารถที่จะถูกบรรยายได้” (Fontane, 1964: 7) อันเป็นความคิดหลักของฟาน แดร์ชตราทเทิน ต่อทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของเขา แม้แต่คู่ชีวิตของเขาเองก็ไม่เว้น ฉากสำคัญที่สะท้อนแนวคิดนี้อย่างเด่นชัดคือตอนที่ 9 “*Löbbeckes Kaffeehaus*” อันเป็นฉากที่ฟาน แดร์ชตราทเทิน ซึ่งกำลังถูกฤทธิ์ของแอลกอฮอล์ครอบงำ ได้พยายามอ้างถึงบทกลอนของพอล ไฮเซอ (Paul Heyse) บทหนึ่ง อันมีเนื้อความว่า

“เทพเจ้าสตรี
โธ่ ก็แค่โสเภณี
จะซิ่งไปโย
เจ้าเองมิใช่ฤกษ์ก็เคยพุดไว้
ผลไม้แห่งทวยเทวา”⁸ (Heyse, 1880: 53)

⁷ เป็นแนวคิดความเคลื่อนไหวทางวรรณคดีแนวคิดหนึ่งในศตวรรษที่ 19 เพื่อวิพากษ์วิจารณ์สังคม ค่านิยม ศิลธรรมจรรยา ที่สืบทอดมาจากศตวรรษที่ 18 ต่อต้านระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมไปถึงเพื่อเผยแพร่แนวคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตย และความเท่าเทียมกันในสังคมผ่านงานเขียนรูปแบบต่างๆ นักประพันธ์ที่ได้รับการยอมรับว่ามีแนวการเขียนลักษณะนี้คือ ไฮน์ริช ไฮเน (Heinrich Heine) ไฮน์ริช เลาเบ (Heinrich Laube) ลูดอร์ฟ วินแบร์ก (Ludorf Wienberg) เทโอดอร์ มุนด์ท์ (Theodor Mundt) กุซทาบ ค็ือเนอร์ (Gustav Kühner) คาร์ล กุทซ์โคว (Karl Gutzkow) และ มักซ์ วาลเดา (Max Waldau) อ่านข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวคิด และลักษณะทางวรรณกรรมของแนวความคิดทางวรรณคดีนี้ได้จาก Beutin, Wolfgang; Ehler, Klaus; Emmerich, Wolfgang; Lutz, Bernd; Meid, Volker; Opitz, Michael et al.: *Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 7. Aufl. Stuttgart 2008, S. 269 - 274.

⁸ กลอนบทนี้เป็นกลอนที่เล่าถึงบทสนทนาระหว่างผู้มาใช้บริการของสองคน ในสมัยกรีก โรมัน โดยทั้งสองคนบรรยายบันทึกท้ายของโสเภณี

การที่ฟาน แดร์ ชดราทเทิน พยายามแกมบังคับข่มขู่จะให้เมลานีท่องกลอนบทนี้ต่อหน้าธารกำนัลนั้น ผู้อ่านที่ติดตามเรื่องราวมาและทราบลักษณะนิสัยของฟาน แดร์ ชดราทเทิน ว่าเป็นคนชอบพูดสองแง่สองง่าม (ดังที่ผู้เขียนกล่าวถึงในบทที่ผ่านมา) อันเป็นลักษณะที่ตัวละครตัวอื่นก็พอจะทราบเช่นเดียวกัน นั้นหมายถึงฟาน แดร์ ชดราทเทิน กำลังเปรียบเทียบเมลานีกับตัวละครในบทกวีที่เป็นโสเภณี เมลานีมีค่าสำหรับเขาเป็นเพียงแค่ชิ้นงานศิลปะ เป็นเพียงวัตถุทางกามารมณ์ที่ช่วยเติมเต็มชีวิตของเขาเท่านั้น กล่าวได้ว่าคุณค่าของเมลานีนั้นอยู่ที่ร่างกายของเขามีได้อยู่ที่จิตใจ ความสามารถ และศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ซึ่งเมลานีเองก็ตระหนักถึงแนวความคิดเรื่องการเปรียบเทียบสตรีกับศิลปะนี้เป็นอย่างดี ดังนั้นการที่เธอไม่สนใจศิลปะหรือการสนทนาเกี่ยวกับศิลปะของพวกผู้ชายนั้น เป็นการแสดงออกอย่างเปิดเผยว่าเธอต้องการต่อต้านแนวคิดของบุรุษเพศที่เลือกที่จะนิยม “ภาพเสมือนจริง” และลิ้ม “ความเป็นจริง” ไปเสียสิ้น (Becker, 2002: 143-146)

ประเด็นปัญหาต่อมาที่ทำให้ชีวิตคู่ของทั้งสองต้องพังทลายลงมา คือความไม่เข้าใจกันอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการแบ่งแยกลักษณะทางเพศตามสังคมวิทยา (gender) และความเชื่อเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของสตรีตามแนวศาสนา ในบทที่ 2 ที่มีชื่อบทตามชื่อนวนิยายนั้น เมลานีและฟาน แดร์ ชดราทเทิน ได้แสดงความคิดเห็นและทัศนคติที่มีต่อรูปภาพ “อาดุลเทรา” ที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ในขณะที่ฟาน แดร์ ชดราทเทิน มันหมายถึงจะนำรูปนี้มาประดับตกแต่งภายในบ้าน เพื่อเป็นสัญลักษณ์เตือนใจให้เห็นถึงความไม่แน่นอนในชีวิต (Memento mori) (Fontane, 1964: 14) กล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าตัวของเขาเองก็ไม่แน่ใจในตัวของเมลานี ลึกๆ แล้วเขาเชื่อว่าเธอจะต้องไม่ซื่อสัตย์กับเขาและทิ้งเขาไปมีสามีใหม่ หากตีความให้ลึกซึ้งขึ้นตามแนวทัศนคตินี้ ก็สามารถกล่าวได้โดยไม่ผิดนักว่า ฟาน แดร์

ชดราทเทนคงต้องการใช้ภาพนี้ เพื่อ “เขียนเสือให้วัวกลัว” กล่าวโดยสรุปคือ เพื่อให้เมลานีตระหนักถึงบทลงโทษทางสังคมที่จะเกิดขึ้น ถ้าหากเธอไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมอย่างเคร่งครัด ซึ่งเมลานีเองก็มองทะลุแนวคิดของสามีของเธอที่ซ่อนอยู่ในภาพนี้ จนเธอถึงกับต้องตัดพ้อสามีของเธอเองว่า “เอทเซล แต่ว่า [...] นี่เธอต้องการอะไรกันแน่ ฉันขอร้องเธอล่ะนะ [...] ถ้าเธอคิดแบบนี้จริงๆ ละก็ ฉันก็ไม่เข้าใจว่า ทำไมเธอถึงไม่ฝังฉันไว้ในกำแพงบ้านไม่วันนี้ก็พรุ่งนี้เลยล่ะ” (Fontane, 1964: 14) ตัวของเธอเองก็พิเคราะห์รูปนี้ไปในอีกทิศทางหนึ่ง สำหรับเธอแล้วภาพนี้ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องเตือนใจหรือสัญลักษณ์ที่ย้อนให้คิดถึงหน้าที่ และบทบาทในสังคมที่สตรีพึงกระทำเท่านั้น หากยังเป็นเหมือนกระจกที่สะท้อนให้เธอค่อยๆ เห็นถึงความไม่พอใจต่อแนวคิด ค่านิยม หรือศีลธรรมของสังคมที่คอยกดขี่เพศหญิงมาโดยตลอด

“[...] ดุซึ เธอ [ผู้หญิงในรูป] ร้องไห้ ...ใช่แล้วล่ะ... แต่ว่าทำไมนะ? ก็เพราะว่าผู้คนทั้งหลายบอกกับเธอครั้งแล้วครั้งเล่าว่าเธอนั้นแล้ว ตอนนี่เธอก็เชื่อว่าเธอคงเลวจริงๆ หรืออย่างน้อยที่สุดก็เชื่อว่ามันน่าจะเป็นแบบนั้น แต่ว่าหัวใจของเธอกลับร่ำร้องอุทธรณ์หาความยุติธรรม เพราะมันไม่พบความผิดใดๆ ทั้งนั้น” (Fontane, 1964: 12)

แล้วเธอจึงกล่าวต่อไปว่า “และฉันคงต้องยอมรับกับเธอว่า ผู้หญิงคนนี้ทำให้ฉันรู้สึกสะเทือนใจเหลือเกิน เพราะว่าในความผิดของเธอนั้นก็ยังมี ความบริสุทธิ์อยู่อีกมากมายนัก” (Fontane, 1964: 12) ซึ่งผู้อ่านสามารถตีความได้ว่าค่านิยมและจารีตประเพณีของสังคมนั้นได้สร้างบรรทัดฐานที่คนทั่วไปยอมรับว่าดีขึ้นมา หากใครก็ตามที่ไม่ยึดถือข้อปฏิบัติดังกล่าว ก็จะถูกสังคมประณามและขับไล่ให้เป็นคนชายขอบ โดยสังคมไม่มีหน้าที่ต้องมาพิจารณาปมหลังหรือสาเหตุของการที่บุคคลกระทำผิด มีเพียง

ผลลัพธ์ของการกระทำเท่านั้นที่สังคมสนใจและประเมินค่า ซึ่งนี่เป็นจุดสำคัญที่ทำให้เห็นว่าสามีภรรยาคู่นี้มีความคิดเห็นต่อสังคมที่แตกต่างกัน ในขณะที่ฝ่ายชายได้รับการอบรมสั่งสอนและยอมตามเป็น “ทาส” ของค่านิยมของสังคม ฝ่ายหญิงกลับตั้งคำถามและพยายามปฏิเสธ และปลดแอกตนเองออกจากแนวความคิดนี้ และด้วยความคิดและทัศนคติที่แตกต่างนี้เองก็ได้ทำให้ชีวิตคู่ของทั้งสองคนขาดสิ่งสำคัญที่สุดไป ซึ่งก็คือ “ความสุข” นั่นเอง

“ความสุข” เป็นสิ่งที่เมลานีโหยหามาตลอดตั้งแต่เธอได้ใช้ชีวิตคู่กับชายที่มีอายุคราวพ่อ แต่ที่น่าสงสัยและชวนให้ติดตามคือ ความสุขแบบไหนที่เธอต้องการ เมื่อเราพิจารณาตอนต้นของบทที่ 2 ซึ่งเป็นตอนที่เมลานีนั่งอยู่ริมหน้าต่างและทอดสายตาดูออกไปมองเกล็ดหิมะที่ปลิวพร่างพราวประเดี๋ยวลอยขึ้นประเดี๋ยวลอยลง ภาพการลอยล่องของเกล็ดหิมะทำให้เธอเกิดความโหยหาที่จะได้ลอยไปอย่างอิสระแจ่มเช่นเกล็ดหิมะนั้นเอง (Fontane, 1964: 10) ดังนั้นคงจะไม่ผิดนักหากจะกล่าวว่สิ่งที่เธอโหยหา คืออิสระในการที่จะเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตด้วยตัวเอง ซึ่งในอีกแง่หนึ่งเราก็สามารถตีความได้ว่าระบำเกล็ดหิมะนี้ เป็นกลวิธีการเขียนของฟอนทาน์ที่ต้องการชี้ให้อ่านเห็นถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตกับตัวเอกของเรื่อง กล่าวคือเหตุการณ์ที่เธอตัดสินใจทิ้งสามีและลูกไปใช้ชีวิตกับชูจนทำให้เธอต้องหนีไปอยู่ที่อิตาลีและสูญเสียสถานะทางสังคมและฐานะแม่ แต่ในตอนสุดท้ายชีวิตของเธอก็กลับดีขึ้นมาเป็นลำดับ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เมลานีโหยหานั้นมิได้มีเพียงแค่อิสระเท่านั้น หากแต่ยังเป็นความรักจากชายหนุ่ม อันเป็นความรู้สึกที่เธอหาไม่ได้จาก ฟาน แตร์ ชดราทเทน ซึ่งผู้อ่านจะเห็นได้จากการที่เธอแอบชื่นชมกรรมกรที่ทำงานอยู่ที่ถนนนอกบ้านของเธอ “คนเหล่านี้ (กรรมกรที่ท้องถนน) ช่างงดงามเหลือเกิน เมลานีกล่าว แล้วก็แข็งแรงแรง และนั่นหนวดเคราที่น่าพิสมัยนั้นอีก จนฉันต้องโพล่

ไปคิดถึงชิมชััน [...] หรือไม่กี่ข้างดีเหล็กวีลันด์” (Fontane, 1964: 11) และความสุขที่เธอโหยหาก็คือมาในร่างของชายหนุ่มลูกนายธนาคารที่มีเชื้อสายยิวที่มีนามว่า เอเบอร์เนทเซอร์ รูเบิร์ต ซึ่งฉากที่เมลานีคิดว่าได้พบความสุขนั้น ฟอนทาน์ใช้เทคนิคการบรรยายด้วยบทสนทนาที่ทำให้ดูมีลักษณะดลก คล้ายจะเป็นนิยายประโลมโลก ดังต่อไปนี้

[...] แล้วเมลานีก็ผุดลุกขึ้นแล้วก็ขว้างลูกบอลลูกใหญ่ลูกหนึ่งไปที่สามีของเธอเป็นการท้าทาย แต่เธอเล็งพลาดไป ลูกบอลลอยออกไปทางด้านข้างและรูเบิร์ตก็เป็นคนรับมันไว้ ในชั่วพริบตาที่นั่นทั้งหมดก็ท้าทายกันแล้วหญิงสาววัยสาวงาม [เมลานี] ก็เอ่ยออกไปว่า

“คุณนี่เก่งนะ รู้วิธีจับลูกบอลที่ลอยอยู่กลางอากาศได้”

“ผมหวังว่านี่จะเป็นความสุขนะ”

“บางที มันอาจจะมีความสุข” (Fontane, 1964: 62)

ในตัวรูเบิร์ตนั้น เมลานีได้ประจักษ์ในสิ่งที่เธอไม่เคยได้รับจากฟาน แดร์ชตราทเทิน มาก่อน นั่นคือความอ่อนโยน ความสุภาพและการให้เกียรติสตรี ฟอนทาน์ตั้งใจสร้างลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดระหว่างฟาน แดร์ชตราทเทินที่เป็นพวกดลก หยาบโลน มีโลกทัศน์ที่คับแคบ (เขาเคยไปเที่ยวที่ปารีสและอิตาลี แต่ก็เพียงสองสามสัปดาห์เท่านั้น) และถึงแม้เขาจะเป็นที่ยอมรับทั่วไปในตลาดหุ้น แต่ในวงสังคมเขาก็ยังถูกมองว่าเป็นตัวดลกอยู่ดี (Fontane, 1964: 5) ต่างจากรูเบิร์ตที่เคยไปพำนักที่ปารีส ลอนดอนและอเมริกา และผู้เล่าเรื่องเรียกว่า “คนที่เข้าใจโลก” (ภาษาเยอรมันใช้คำว่า Weltmann) (Fontane, 1964: 51) นอกจากนี้แล้วทั้งรูเบิร์ตและเมลานีต่างก็มีอะไรคล้ายๆ กัน เช่นความชอบในผลงานของนักประพันธ์ริชาร์ด วากเนอร์ (Richard Wagner) คือเรื่อง *ทริสตันและอีโซลเดอ* (*Tristan und Isolde*) เป็นต้น

ความรู้สึกของทั้งเมลานีและรูเบิร์ตที่มีต่อกันและกันค่อยๆ ก่อร่างสร้างตัวขึ้นในบทที่ 10 ซึ่งเป็นเหตุการณ์หลังจากบทที่เก้าที่สามีของเมลานีได้ทำให้เธออับอายแล้ว เมลานีและรูเบิร์ตได้นั่งเรือพายไปด้วยกันเพื่อข้ามไปอีกฝั่งหนึ่ง ในตอนนี้องที่เมลานีได้แสดงความไม่พอใจในตัวสามีของเธอออกมาดังต่อไปนี้

“[...] มันมากเกินไปที่เขา [ฟาน แตร์ ชตราทเทิน] ชอบเอาเรื่องส่วนตัวที่ควรจะพูดคุยกันแค่สองต่อสองเท่านั้นมาเล่าในที่สาธารณะ เขาไม่รู้จักคำว่าความลับหรือ สำหรับเขาแล้วไม่มีอะไรเลยที่มีค่าพอจะเป็นความลับได้ เพราะสำหรับเขาแล้วไม่มีอะไรที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ถ้าใครคิดไม่ตรงกับเขา พวกนั้นก็แค่คนๆ ที่กำลังทำตัวศักดิ์สิทธิ์หรือไม่ก็น่าขบขัน และทั้งหมดนั้นก็เกิดขึ้นตรงหน้าคุณ”

และเมื่อรูเบิร์ตค่อยๆ กุมมือเธออย่างอ่อนโยน ในขณะที่เรือลำน้อยแกว่งไกวไปมาและไหลไปเรื่อยๆ ตามกระแสน้ำ วินาทีนั้นเองที่ในหัวใจของเมลานีก็ร้องก้องออกมาว่า “พวกเราจะไปทางไหน” (Fontane, 1964: 77) หากพิจารณาอย่างลึกซึ้งต่อข้อความเราจะพบว่า ฟอนทาน์ใช้กลวิธีการประพันธ์ที่แยบยล ทำให้ภาพที่ได้มีความงดงามและมีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์มาก กล่าวคือ ผู้อ่านสามารถตีความข้อความนี้ได้หลายแง่มุมในแง่หนึ่งอาจจะเป็นการบอกนัยๆ โดยผู้เล่าเรื่องราว เมลานีนั้นไม่มั่นใจว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นจะดำเนินต่อไปในรูปแบบไหน ภาพความไม่มั่นใจนี้ได้รับการตอกย้ำให้หนักแน่นยิ่งขึ้นด้วยว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นบนสายน้ำและบนเรือที่โยกโคลงเคลงไม่สงบนิ่ง แสดงออกถึงความไม่แน่ใจถึงความรักครั้งใหม่ที่ก่อตัวขึ้นมาอย่างช้าๆ ฟอนทาน์มิได้ใช้สายน้ำเป็นตัวบอกเล่าเรื่องราวในเรื่องนี้เป็นครั้งแรก แต่เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความไม่แน่นอน ความเปลี่ยนแปลง และจุดจบของความสุข ซึ่งฟอนทาน์นิยมใช้บ่อยในผลงานต่างๆ ของเขา เช่น ในนิยายเรื่อง *ผิดทางรัก* (*Irrungen Wirrungen*)

ที่ตัวเอกทั้งสองคนคือโบโธ (Botho) และเลเน่ (Lene) ก็พบรักกันบนเรือที่
วิ่งไปรอบเกาะแห่งความรัก “เทรปโทว” (Treptow) ผู้อ่านสามารถตีความ
ได้ว่า ความรักของทั้งสองที่เกิดขึ้นบนเรือท่องเที่ยววนั้น เป็นเพียงความรัก
ที่ไม่จริงจังยั่งยืน เกิดขึ้นประเดี๋ยวประด๋าว เช่นเดียวกับการท่องเที่ยวที่ต้องจบ
สิ้นลงเมื่อเรือจอดเทียบท่า (Hettche, 1991: 139) แต่ในอีกแง่หนึ่งก็
สามารถตีความได้ว่า เมลานีนั้นพร้อมแล้วกับความรักครั้งนี้และเธอก็พร้อม
ที่จะยอมรับผลลัพธ์ที่จะตามมาสำหรับความรักครั้งนี้ เพราะเพียงแค่สอง
บทหลังจากฉากนี้ก็เกิดบทร้อยกรองระหว่างเมลานีและรูเบิร์ต อันเป็นจุด
สูงสุดของการทำผิดประเวณีนั่นเอง

พอนทานามีได้ตั้งใจที่จะบรรยายบทร้อยกรองอย่างละเอียดเหมือนนิยาย
อีโรติกทั่วไป แต่กลับใช้วิธีการบรรยายแบบตัดตอนให้ผู้อ่านจินตนาการ
เองว่าเกิดอะไรขึ้น

“อนาสตาเซียคงไม่เจอพวกเราหรอก”

“ผมก็ไม่ได้คิดถึงหล่อน”

“ไม่หรอกฉันจะเรียกหาเธอนะ”

“ผมไม่ได้คิดถึงหล่อน” รูเบิร์ตย้ำอีกรอบ เสียงของเขาสั้นพรวด

“ผม เพียงแต่คิดถึงบทเพลงที่เจ้าหล่อนขับร้องขณะที่พวกเราพาย
เรืออยู่กลางลำน้ำนั้นไง คราวนี้คุณลองทายดูซิ”

“นาน นานมาแล้ว”⁹

เขาสายศีรษะ

“โอ ฉันเหมือนจะได้เห็น ณ ที่งูหญ้าโน้น”¹⁰

⁹ “Long long ago” เป็นชื่อเพลงและท่อนสร้อยของเพลงอังกฤษ ไอร์ิชซึ่งประพันธ์เนื้อโดย Thomas Haynes Bayly (1797-1839) ในตอนแรกพอนทาน่าต้องการจะใช้บทแปลภาษาเยอรมัน “Lang, lang ists her” มากกว่า

¹⁰ “O sah ich auf der Haide dort” เป็นชื่อและบรรทัดแรกของกลอนที่ได้รับการร้องโดย โรเบิร์ต เบิร์นส์ (Robert Burns) นักกวีชาวอังกฤษ พอนทาน่าได้นำสำนวนแปลภาษาเยอรมันของกลอนบทนี้ใส่ไว้ในผลงานของเขาชื่อ รวมกวีเยอรมัน ในปี ค.ศ. 1852

“นั่นก็ไม่ใช่อะไรเหมือนกัน เมลานี”

“[...] และเวลานั้นเองเมลานีก็ยกตัวขึ้น แต่เขาคงไม่ได้ คุกเข่าลง และจุดธูปธูปไว้ จากนั้นทั้งสองก็กระซิบคำรักที่ทั้งร้อนแรงและหวานละมุน รวากับอากาศที่พวกเขาสุดหายใจเข้าไป ให้แก่กันและกัน” (Fontane, 1964: 94)

พจนานานต์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อไปให้มาเป็นรุ่งเช้าวันถัดมา เมื่อทั้งสองออกมาจากเรือนกระจก¹¹ แล้วก็ได้พบกับอนาสตาเซีย ซึ่งเมลานีก็บอกว่าตัวเธอเองปวดหัว แต่ออนาสตาเซียก็แค่นยิ้มน้อยๆ แล้วบอกกับเมลานีว่า “แล้วนี่เธอก็สงสัยเรื่องเธอปวดหัวหรือนี่ ไม่มีใครหรือคนไหนที่ไม่เปลี่ยนไปภายใต้ต้นปาล์มโดยไม่ถูกกลืนโทษ” (Fontane, 1964: 95) จากปฏิกิริยาของเมลานีที่มีต่อคำพูดนี้คือเธอหน้าแดงกำไปจนถึงขมับ ทำให้ผู้อ่านพอจะทราบได้ว่าระหว่างเมลานีและรูเบิร์ตนั้นมีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งเกิดขึ้นแล้ว และในตอนจบของบทนี้ยังชี้ให้เห็นเชิงเสียดสีว่าบางอย่างที่ไม่ใช่เหตุการณ์ปรกติได้เกิดขึ้นแล้ว ดังที่ฟาน เดร์ ชตราทเทน กล่าว ว่า “เมลานี วันนี้พวกเราได้กระทำการสำคัญลุล่วงไปอีกขั้น ฉันจะไม่บอกต่อไปหรือคนว่าเป็นเรื่องอะไร แต่สิ่งที่ฉันพอจะบอกได้ก็คือ นับแต่วันนี้เป็นต้นไปจะถือเป็นวันเริ่มต้นยุคใหม่แห่งบ้านฟาน เดร์ ชตราทเทน” (Fontane, 1964: 95) เมื่ออ่านต่อไปจนจบผู้อ่านก็ไม่ทราบว่าสิ่งที่ฟาน เดร์ ชตราทเทน กล่าวมานั้นเป็นเรื่องอะไร ซึ่งในแง่หนึ่งอาจเป็นการวิจารณ์เชิงเสียดสีค่านิยมของสังคม ที่ผู้ชายถือว่าเรื่องงานของตนเป็น

¹¹ เรือนกระจกภาษาเยอรมันคือ Treibhaus นอกจากจะมีรากศัพท์มาจากคำกริยาว่า “treiben” ซึ่งแปลว่าผลักดันแล้ว หากสลับตำแหน่งของสระแล้วเราจะได้อีกคำว่า “Trieb” ซึ่งหมายถึงแรงขับเคลื่อน และใช้มากในแง่ความหมายเชิงกามารมณ์ ดังนั้นผู้อ่านจึงสามารถตีความบทอัครวรรยนี้ได้ว่า การผัดประเวณิของทั้งสองคนนั้น ส่วนหนึ่งมาจากความรักที่ทั้งสองคนมีให้แก่กันและกัน แต่ในอีกแง่หนึ่งก็มาจากความใคร่ทางเพศที่เกิดจากบรรยากาศร้อนชื้นและปกคลุมไปด้วยพรรณไม้แปลกประหลาดอีกด้วย

เรื่องที่ถูกหญิงไม่ต้องเข้ามายุ่งเกี่ยว แต่ในอีกนัยหนึ่งก็สามารถบอกได้ว่า ฟอนทานน์ ต้องการชี้ให้ผู้อ่านเห็นว่าเหตุการณ์บางอย่างที่มีผลต่อเนื้อเรื่องหลักกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต นั่นคือการที่เมลานีตัดสินใจทิ้งครอบครัวไว้เบื้องหลัง หลังจากที่เธอเกิดอาการป่วยบางอย่างขึ้นกระทันหัน ซึ่งผู้อ่านจะทราบได้จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเนื้อเรื่องและเนื้อหา “นั่นเป็นอาการที่ไม่มีอะไรร้ายแรงหรือไม่ก็ไม่ใช่เป็นอาการที่หมอจะสามารถช่วยเธอได้” (Fontane, 1964: 88) ผู้อ่านสามารถตีความจากวจีกรรมดังกล่าวว่า เธอตั้งครรภ์ แต่นอกจากอาการแพ้ท้องแล้วเธอยังมีอาการป่วยที่ไม่สามารถอธิบายเหตุผลได้ เช่น “เธอ (เมลานี) กระตุกและสั่นด้วยความตื่นตระหนกไปทั่วสรรพางค์กายเมื่อเธอได้ยินแม้เพียงเสียงฝีเท้าของเขา (ฟาน เดร์ ชดราทเทิน) บนทางเดินจากระยะไกล เขาต้องการอะไร มาเพื่ออะไร แล้วเธอก็รู้สึกราวกับว่าเธอพร้อมพุ่งตัวผ่านหน้าต่างเพื่อหนีเขาไปให้พ้น” (Fontane, 1964: 92) ซึ่งอาการทางประสาทเช่นนี้เกิดมาจากการที่เธอไม่สามารถจะทนแบกรับหน้าที่ในฐานะภรรยาที่ดีของสามีตามครรลองคลองธรรมที่สังคมที่บุรุษเพศเป็นใหญ่ขีดไว้ให้เธอได้อีกต่อไป (Schaps, 1992: 374) หนทางที่จะเยียวยาอาการป่วยนี้ได้มีเพียงสองอย่างเท่านั้น คือความรักที่แท้จริงจากชายที่เธอรักหรือไม่ก็ความตาย ดังเช่นที่เธอร่ำพังก่ำพันกับตัวเองทั้งน้ำตาว่า “ได้โปรดอยู่เคียงข้างฉัน ช่วยฉันด้วย รุเบห์น ไม่เช่นนั้นเธออาจจะไม่ได้เห็นฉันอีกต่อไป ฉันต้องไปถ้าฉันไม่อยากตาย เพราะความละอายหรือความระทมทุกข์” (Fontane, 1964: 92) ข้อความนี้ทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่า เมลานีกำลังตกอยู่ในความทุกข์แสนสาหัส เพราะในแง่หนึ่งเธอก็รู้สึกละอายจากการที่เธอไม่สามารถรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมไว้ได้ แต่ในอีกแง่หนึ่งเธอก็ได้ตระหนักถึงสาเหตุของความทุกข์ทรมานในชีวิตที่เธอเผชิญอยู่ ซึ่งก็คือขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมนั่นเองที่คอยกีดกันไม่ให้เธอมีชีวิตอย่างที่ต้องการได้

ต่อมาผู้อ่านก็ได้ทราบจากบทรำพึง (Monolog) ของรูเบิร์ตหลังจากที่เขาได้พบและต้องจากเมลานีอีกครั้งว่าเขา “รัก” เธอมากแค่ไหน (Fontane, 1964: 103) ผู้อ่านจะพบว่านี่เป็นหน้าแรกที่ฟอนทาน์ใช้คำว่า “รัก” (lieben) หลังจากผ่านไปแล้วกว่าร้อยหน้า ซึ่งเป็นการย้ำความแตกต่างระหว่างฟาน แดร์ ชตราทเทินและรูเบิร์ตให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น รวมไปถึงภาพความขัดแย้งไม่เข้าใจของสองสามีภรรยาก็กระจ่างแจ้งขึ้นในบทที่ 16 ซึ่งเป็นตอนที่เมลานีพยายามจะอธิบายให้ฟาน แดร์ ชตราทเทินเข้าใจถึงสาเหตุที่เธอต้องจากเขาไปเพราะเธอ “รัก” คนอื่น แต่ฟาน แดร์ ชตราทเทินกลับบอกว่านี่ไม่ใช่เหตุผล (Fontane, 1964: 97) เมื่อพิจารณาบทสนทนาของทั้งสองคนอย่างละเอียด ผู้อ่านจะทราบว่าแม้แต่ตัวของ ฟาน แดร์ ชตราทเทิน ก็ทราบว่าเมลานีไม่ได้อยู่กับเขาเพราะความรัก และเขาเองก็ไม่ได้ต้องการความรักที่ร้อนแรงจากเธอเช่นเดียวกัน สิ่งเดียวที่เขาหวังจะได้จากเธอก็คือการที่เธออยู่กับเขาเท่านั้น ซึ่งนั่นก็คือสิ่งที่เมลานีไม่ต้องการที่สุด เธอไม่สามารถทนที่จะต้องอยู่กับคนที่เธอไม่ได้รักอีกต่อไป ถึงแม้ว่าเขาจะพยายามพูดเกลี้ยกล่อมหรือแม้แต่อ้างเรื่องลูกในตอนท้ายของบทเมื่อเธอกำลังจะก้าวออกจากบ้าน เมลานีให้เหตุผลกับการที่เธอเลือกจะทิ้งเขาไป “เพราะว่า เธอ [ฟาน แดร์ ชตราทเทิน] ไม่ได้เป็นแบบนี้ทุกชั่วโมง ไม่มีใครหรอกที่จะไม่เปลี่ยนแปลง และก็ไม่มีใครสามารถลืมนกันได้ ความทรงจำต่างหากที่ทรงพลังและคราบสกปรกก็เป็นคราบสกปรกบาปก็คือบาปอยู่วันยังค่ำ” (Fontane, 1964: 101) เหตุผลนี้ทำให้ผู้อ่านทราบว่าเมลานีนั้นประจักษ์ถึงตัวตนที่แท้จริงของฟาน แดร์ ชตราทเทินว่าเขาไม่ได้ป้อนคำหวานเหล่านี้หรือบอกรักแก่เธอเพราะนั่นเป็นตัวตนของเขา แต่ที่เขาทำลงไปเพราะต้องการจุดรั้งเธอไว้ให้อยู่กับเขา ในขณะเดียวกันเธอก็รู้และเข้าใจถึงความหมายของคำว่ารักที่เธอได้รับจากรูเบิร์ตแล้วว่าแตกต่างกับคำว่า “รัก” ของฟาน แดร์ ชตราทเทินมากเพียงใด เธอ

ต้องการจะอยู่ในโลกของความเป็นจริง ในโลกที่คำหนึ่งคำมีความหมาย ตามที่มันควรจะเป็นและออกมาจากใจของผู้พูด ไม่ใช่ความหมายที่ถูก สร้างขึ้นมาจากค่านิยม เจตคติ และอคติของสังคม ที่กลั่นออกมาเพียง เพื่อจะจุดให้เธอตกอยู่ในบ่วงความทุกข์ต่อไป และด้วยความรักที่แท้จริง ของรูเบิร์ตนี้ เมลานีก็พร้อมที่จะปลดแอกตัวเองจากสิ่งลวงตาเหล่านี้ไป สู่อิสราภาพที่เธอรอคอยมานานแสนนาน ซึ่งอิสราภาพดังกล่าวก็ช่วยสร้าง ตัวตนที่แท้จริงของเธอในฐานะมนุษย์ปุถุชน ไม่ใช่ในฐานะสิ่งของที่ถูกต้องค่า ตีราคา โดยเพศชาย ดังเช่นที่เธอได้กล่าวต่อมาว่า

“ฉันจะไป แต่นั่นไม่ใช่เพราะความรู้สึกผิดดอกนะ แต่ฉันไปเพราะ ความภาคภูมิใจ และจะไปเพราะฉันต้องการสร้างตัวตนของฉันขึ้น มาอีกครั้ง ฉันไม่สามารถจะทนไ้อ้ความรู้สึกเล็กๆ ที่ผูกติดอยู่กับ ความลวงทั้งมวล ได้นานไปกว่านี้อีกแล้ว” (Fontane, 1964: 101)

ในขณะที่เมลานีได้แสดงจุดยืนที่แน่วแน่ของเธอออกมาหลายต่อหลาย ครั้งในบทนี้ ฟาน แตร์ ชตราทเทินกลับไม่ได้เข้าใจในเจตนารมณ์อันแรง กล้านี้ พร้อมกลับสรุปเหตุที่เมลานีทิ้งเขาไปนั้นเป็นเพียงเพราะ “อารมณ์ แปรปรวนชั่ววูบของผู้หญิง” เท่านั้น

“และฉันจะบอกเธอไว้นะ ลันนี สิ่งที่คุณทำลงไปมันก็แค่เรื่อง หวือหวาชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น ฉันรู้จักพวกผู้หญิงดี พวกเธอทน ความน่าเบื่อไม่ได้ แม้แต่ความน่าเบื่อแห่งความสุขที่เรียกกันว่า ความสงบก็เช่นเดียวกัน” (Fontane, 1964: 97)

จากบทสนทนาทั้งหมดเราจะเห็นว่าตัวละครทั้งสองนำเสนอแนวความคิดที่ต่างกันเหมือนเส้นขนานที่ไม่มีวันจะมาบรรจบกันได้ ในขณะที่เมลานี ต้องการจะหลุดพ้นจากค่านิยมหรือคุณธรรมจอมปลอมของสังคมเพื่อสร้าง บัจเจกที่แท้จริงของตนขึ้นมา ฟาน แตร์ ชตราทเทินยังคงมองว่าการ

กระทำของเมลานีนนั้นก็เหมือนลักษณะของผู้หญิงทั่วไป ที่อยากเจอ
เรื่องหรือหาวมีอะไรใหม่ๆ ในชีวิต

ฟอนทานเอนำภาพลักษณะของอดีตเพศดังกล่าวนั้นมาแสดงอย่าง
ละเอียดอีกครั้งในผลงานเรื่อง “เอฟฟี บริสท์” แต่ตัวละครเอกของเรื่องคือ
เอฟฟีนั้นแตกต่างจากเมลานีนตรงที่เธอไม่สามารถปลดปล่อยพันธนาการ
ที่เรียกว่าคุณธรรมและค่านิยมของสังคมได้ และเธอต้องยอมเดินตาม
เส้นทางที่สังคมกำหนดไว้ให้สำหรับเพศหญิงนั่นคือการแต่งงานเพื่อให้
ฐานะทางสังคมของเธอก้าวหน้าต่อไป ซึ่งเธอเองก็ได้ขัดชินต่อแนวคิดนี้
โดยผู้อ่านจะได้รับทราบจากบทสนทนาระหว่างเธอกับเพื่อนของเธอที่ถาม
เธอว่าอินน์ชเททเท่น เป็นคนที่ใช่ของเธอหรือเปล่า แล้วเอฟฟีก็ตอบไปว่า

“ใช่ซิเขาคือคนที่เหมาะสมแล้ว... ทุกคนเป็นคนที่เหมาะสมทั้งนั้น
ถ้าคนนั้นอยู่ในสกุลขุนนาง มีตำแหน่งหน้าที่การงานและหน้าตาดี”
(Fontane, 1972: 21)¹²

จากเนื้อความนี้ทำให้ผู้อ่านทราบว่าเอฟฟีไม่ได้แต่งงานกับอินชเททเท่น
เพราะความรัก แต่แต่งงานตามเหตุผลที่สมัยนิยม ซึ่งความคิดนี้ก็ได้อามา
จากนางบริสท์ แม่ของเธอที่กล่าวถึงอินน์ชเททเท่นว่า

“เขาอายุมากกว่าลูกก็จริงอยู่ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น ดีตรงที่ว่า เขา
เป็นผู้ชายที่มีบุคลิกภาพดี น่าเคารพยำเกรง มีตำแหน่งหน้าที่การ
งานและรู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี และแม่รู้ว่าลูกฉลาดพอที่
จะไม่ปฏิเสธเขา เพราะเมื่อลูกอายุ 20 ลูกจะอยู่ในฐานะที่สูงกว่า
เท่ากับคุณนายคนอื่นๆ ที่อายุ 40 ลูกจะก้าวหน้ากว่าแม่เสียอีกนะ”
(Fontane, 1972: 18)¹³

¹² สำนวนแปลจาก ฤดี พลาญเวช. (2544): *สะท้อนภาพสังคมเยอรมันผ่านวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ:
คณะศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. น. 26.

¹³ สำนวนแปลจาก ฤดี พลาญเวช เล่มเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ในบทที่สี่ผู้อ่านยังได้เห็นทัศนคติของเอฟฟี่ต่อความรักที่เธอมีต่ออินน์ชเททเท่นอย่างชัดเจนขึ้น เมื่อแม่ของเธอถามว่าเธอไม่ได้รักอินน์ชเททเท่นหรือ และเธอก็ตอบไปว่า “ทำไมหนูถึงไม่ควรจะรักเขาล่ะ หนูรักฮูลดา และหนูก็รักแบร์ธา แล้วก็รักแฮร์ธาด้วย แล้วหนูก็รักคุณนี่ไมเยอร์ แล้วหนูก็รักพ่อแม่ด้วย หนูรักทุกคนที่คิดดีต่อหนูและตามใจหนู แล้ว แกร์ทเขาก็น่าจะตามใจหนูเหมือนกัน” (Fontane, 1972: 35) แต่ทว่าในตอนท้ายของบท เอฟฟี่ได้ยอมรับกับแม่ของเธอว่าจริงๆ แล้วเธอก็กลัวอินน์ชเททเท่น (Fontane, 1972: 36) ฟอนทานาวิเคราะห์ให้ผู้อ่านเห็นความคิดของตัวละครอย่างแยกแยะ กล่าวคือเขาไม่ได้ใช้บทรำพันในใจ (innerer Monolog) ในการแสดงความคิดของเอฟฟี่ แต่ใช้บทสนทนาเป็นตัวเชื่อมให้ผู้อ่านเห็นถึงความสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นอันนำไปสู่จุดจบที่น่าเศร้า ใจความสำคัญอีกสิ่งหนึ่งที่นำเอฟฟี่ไปสู่การมีชู้คือลักษณะนิสัยอีกอย่างหนึ่งของเธอที่ขัดกับความเชื่อและเจตคติของสังคม ซึ่งนั่นก็คือความชอบในสิ่งหรือหว่า ทำลายในชีวิต ดังเช่นที่เธอพูดกับแม่ของเธอว่า “ความรักต้องมาก่อนสิ่งอื่นใด แล้วต่อมาก็เป็นยศฐาบรรดาศักดิ์ เกียรติยศ แล้วก็ความสนุกสนานสันต์สิ่งละอันพันละน้อย ที่หนูจะตื่นเต้นและร้องไห้ไปด้วยได้ แต่ที่หนูทนไม่ได้เลยก็คือความน่าเบื่อหน่าย” (Fontane, 1972: 33) แต่นั่นก็คือสิ่งที่เธอต้องเผชิญหน้าเมื่อเธอแต่งงานกับอินน์ชเททเท่น และย้ายมาอยู่กับเขาที่เคสสิน อันเป็นที่ที่ทำให้เธอรู้ว่าการสวมบทเป็นภรรยาที่ดีของสามีที่ไม่มีเวลาให้ครอบครัวนั้นไม่ได้ง่ายเหมือนการเล่นช่อนแอบ เอฟฟี่ที่ถูกเรียกว่าเป็น “บุตรีแห่งธรรมชาติ” จำเป็นต้องสละความสุขและความต้องการส่วนตัวเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสามีที่อยู่ในกรอบของชนบัสังคมให้ได้ เขาเองก็ต้องการที่จะ “ล่าม” เอฟฟี่ไว้ในกรอบแห่งนี้

นอกจากนี้ฟอนทานายังใช้เรื่องความกลัวต่อผีชาวจินเข้ามาเสริมในจุดนี้เพื่อให้อ่านเห็นความแตกต่างทั้งด้านแนวคิดและทัศนคติของเอฟฟี่

และอินน์ชเททเท่นอย่างชัดเจน¹⁴ กล่าวคือ อินน์ชเททเท่นไม่พร้อมที่จะ
เข้าใจความกลัวของภรรยาที่มีต่อบ้านผีสิงที่พวกเขาอาศัยอยู่ เขาตอบ
ปฏิเสธการขอย้ายบ้านของเธอโดยใช้เหตุผลทางสังคมมาอธิบายประกอบ
คำโต้แย้งขอย้ายบ้านของเอฟฟี

“ฉันจะปล่อยให้คนในเมืองนี้ไปเล่าต่อไม่ได้หรอกนะว่า นายอำเภอ
ประจำเมืองขายบ้านเพราะว่าภรรยาของเขาเห็นภาพคนจีนใบเล็ก ๆ
เป็นผี ฉันแย่นะ เอฟฟี เรื่องตลกที่แพร่ออกไปแล้วนะนะ จะเอา
กลับคืนมาไม่ได้ง่าย ๆ นะกรอก” (Fontane, 1972: 83)

แต่เมื่อเธอถามย้ำเพื่อให้แน่ใจว่าบ้านหลังนี้ไม่มีผีแน่หรือ เขากลับตอบ
กำกวมว่าอาจจะมีหรืออาจจะไม่มีก็ได้ คำตอบนี้มีได้ทำให้เอฟฟีคลาย
กังวลแต่อย่างใด กลับทำให้ความกลัวของเธอมากขึ้นอีกด้วย นอกจากนี้
ผู้อ่านยังได้ภาพของอินน์ชเททเท่นที่ให้ความสำคัญกับหน้าที่การงานมาก
กว่าครอบครัว ถึงแม้เอฟฟีจะแสดงความไม่พอใจของเธอออกมา โดยเธอ
หวังว่าเขาจะเข้าใจเธอมากกว่านี้ แต่เขากลับกลับที่จะต้องเป็นตัวตลกใน
สังคมมากกว่า (Fontane, 1972: 84) แต่ในท้ายที่สุดเอฟฟีก็ยอมแพ้ เธอ
จับมือเขาแล้วกล่าวอย่างติดตลกและเสียดสีว่า

“แกร์ท เธอช่างเป็นคนดีประเสริฐยิ่งนัก เธอคงเห็นฉันเป็นเด็กหรือ
ไม่ก็ทำตัวเป็นเด็กไซ้ใหม่ ตอนแรกก็เรื่องกลัวผีนั่น แล้วยังมีเรื่อง
ขายบ้านแล้วก็เรื่องที่ผมจะให้เธอใส่ชุดนางคนนั้นไปนั่งหน้าบ้าน
อีก น่าขันจริงๆ เพราะท้ายที่สุดแล้วเขาก็เป็นเจ้าชีวิตของเรา รวม
ทั้งของฉันด้วย”

¹⁴ ฟอนทาน์กล่าวถึงเรื่องชายชาวจีนไว้ในจดหมายฉบับหนึ่งที่เขียนหา โจเซฟ วิกเตอร์ วิกมันน์ เมื่อ
วันที่ 19 พฤศจิกายน 1895 ว่าเป็นจุดเปลี่ยนของเรื่องราวทั้งหมด

จากนั้นเอฟฟี่จึงได้แสดงความรู้สึกที่แท้จริงของเธอต่อการแต่งงานครั้งนี้ ออกมาว่า “เธอคง ไม่รู้ซินะว่าฉันทะเลาะทะเลามากแค่ไหน อันที่จริงฉัน ก็แต่งงานกับเธอเพียงเพราะความทะเลาะทะเลเท่านั้นแหละ” (Fontane, 1972: 86) จากข้อความที่มีลักษณะเสียดสีนี้ผู้อ่านได้ภาพว่าจริงๆ แล้ว เอฟฟี่ก็ไม่ได้รักอินน์ซเททเท่นแต่อย่างใด ด้วยเหตุผลการแต่งงานกับ เขานั้นเป็นไปตามที่ครอบครัวและประเพณีของสังคมเห็นว่าดี และเธอเองก็ รู้และยอมรับว่าอินน์ซเททเท่นและตัวเธอเองก็ไม่สามารถขัดขืนสิ่งเหล่านี้ได้ แต่ต้องเล่นไปตามบทที่สังคมกำหนด อย่างไรก็ตามผู้อ่านก็ได้รับรู้ถึง จิตใต้สำนึกเล็กๆ ของเอฟฟี่นั้น เธอเองก็ต่อต้านสภาพสังคมแบบศักดินา สวามิภักดิ์นี้เหมือนกัน

ในขณะที่เดียวกันอินน์ซเททเท่นเองก็มีได้แต่งงานกับเอฟฟี่เพราะความรักอันบริสุทธิ์ หากแต่มองเอฟฟี่เป็นเพียงตัวแทนของแม่ของเธอที่เมื่อ ครั้งยังสาวเลือกที่จะสละรักเขาและแต่งงานกับนายบรีส์ท์ที่ในเวลานั้นมี ตำแหน่งหน้าที่การงานเป็นถึงที่ปรึกษาด้านการทหาร (Fontane, 1972: 12) และเมื่อวิเคราะห์เหตุผลที่เขาเลือกแต่งงานกับหญิงสาวตระกูลบรีส์ท์ อย่างลึกซึ้ง โดยใช้บริบททางประวัติศาสตร์และสังคมวิทยาแล้ว ผู้อ่านจะ พบว่าการแต่งงานของทั้งคู่เป็นการแต่งงานเพื่อหวังผลประโยชน์ กล่าวคือ ข้าราชการในศตวรรษที่ 19 นั้นแม้จะมีเกียรติยศและศักดิ์ศรีในฐานะข้ารับใช้ของจักรพรรดิ แต่กลับมีรายได้น้อยกว่าที่จะใช้ชีวิตให้สมเกียรติ และฐานะทางสังคมได้ ดังนั้นการแต่งงานกับหญิงสาวจากตระกูลที่มีพร้อม ด้วยทรัพย์สิน คือหนทางที่จะนำไปสู่ชีวิตในแบบอุดมคติได้ (Rosenbaum, 1982: 327 - 330)

นอกจากการแต่งงานที่ไม่ได้มีพื้นฐานจากความรักนี้แล้ว เอฟฟี่เอง เนื้อแท้เป็นคนขี้เบื่อ และต้องการความสนุกสนานและอิสระที่เกือบจะก้าว

ข้ามข้อจำกัดต่างๆ อยู่ตลอดเวลา อันเป็นสิ่งที่เธอหาไม่ได้จากชีวิตคู่กับ
อินน์ชเททเท่นที่ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมเป็นแบบแผน
ปฏิบัติเพื่อความก้าวหน้าในชีวิต เอฟฟีจำเป็นต้องเก็บงำความอยากและ
ความต้องการของเธอในฐานะที่เป็น “บุตรแห่งธรรมชาติ” เอาไว้ แต่ความ
อยากดังกล่าวก็กลับปะทุขึ้นมาเมื่อเธอได้พบกับนายพัน ครามพาส (Major
Crampas) ซึ่งต่อมากลายเป็นชู้รักของเธอ เธอเรียกเขาว่า “ผู้มาโปรดและผู้
ช่วยให้รอด” (“Trost und Rettungsbringer”) ผู้อ่านจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับ
ตัวละครตัวนี้เป็นครั้งแรกผ่านทางจดหมายถึงแม่ในบทที่สิบสาม เอฟฟีรู้มา
จากอินน์ชเททเท่นว่าครามพาสเป็นชายเจ้าชู้ทั้งๆ ที่แต่งงานมีลูกแล้ว และ
เคยผ่านการดวลกับเพื่อนทหารคนหนึ่งเพราะความเจ้าชู้ของเขาไปแล้ว
(Fontane, 1972: 104) เมื่อตามอ่านต่อไปผู้อ่านจะได้ภาพว่าครามพาส
เป็นคนที่ไม่ชอบอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคม อันจะเห็นได้จากคติพจน์
ประจำใจของเขา “ทุกอย่างล้วนต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์กระนั้นหรือ ความ
เป็นกฎเป็นเกณฑ์ทั้งหลายมันช่างน่าเบื่อหน่าย” (Fontane, 1972: 128)
เมื่อตอนที่เขาแสดงความคิดเห็นโต้แย้งกับอินน์ชเททเท่นเรื่องการล่า
แมวน้ำที่ชายหาด ขณะออกไปซื้อผ้าบนชายหาด และหลังจากนั้นไม่นาน
เอฟฟีและครามพาสก็ได้ออกมาขี่ม้าเล่นด้วยกันอีกครั้งโดยปราศจาก
อินน์ชเททเท่นที่ต้องออกหาเสียง ช่วงเวลานี้เองที่เอฟฟีรู้ว่าอินน์ชเททเท่น
เอาเรื่องผีมาเล่าเพื่อเป็นเครื่องมือในการ “อบรม” เอฟฟีให้อยู่ในกรอบของ
จารีตประเพณีอันดี (Fontane, 1972: 132-133) ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความ
ไม่พอใจให้กับเอฟฟีเป็นอันมาก (Fontane, 1972: 134) ต่อมาในบทที่ 18
ครามพาสวางแผนที่จะได้ใกล้ชิดกับเอฟฟีมากยิ่งขึ้นโดยใช้บทละครเรื่อง
ก้าวอย่างทีพลาดพลั้ง (*Ein Schritt vom Wege*) ที่เขาเป็นผู้กำกับบท
และให้เอฟฟีเป็นตัวเอกของเรื่อง ในขณะที่เขาเข้มงวดกับนักแสดงคนอื่น
อื่นๆ เขากลับให้อิสระในการแสดงแก่เอฟฟี ซึ่งผู้เล่าเรื่องได้ใช้การบรรยาย

แบบบอกเป็นนัยๆ ให้ผู้อ่านทราบถึงแผนการบางอย่างของเขา “และเขา (ครามพาส) ในฐานะเสื่อผู้หญิง ก็ฉลาดพอที่จะไม่เข้าไปยุ่งกับกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นธรรมชาติที่เขารู้จักดีพอ” (Fontane, 1972: 145) อินน์ช-เททเท่นเองก็มองทะลุแผนการของครามพาส และพูดเตือนเอฟฟีเรื่องความเจ้าชู้ของครามพาส (Fontane, 1972: 146) และตัวของเอฟฟีเองก็ดูเหมือนจะล่วงรู้ถึงแผนการณ์ของครามพาส เธอเองก็ไม่อยากให้มีเรื่องบาดสีเกิดขึ้น และพยายามจะปกป้องตัวเองด้วยการเล่าให้ครามพาสฟังถึงบทกลอนชื่อ *กำแพงแห่งพระบิดา (Die Gottesmauer)* ที่เธอเคยได้ยินและท่องจำมาตั้งแต่เด็ก ซึ่งเป็นบทกลอนที่บอกเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ในสงครามที่เกิดขึ้นในฤดูหนาว หญิงหม้ายคนหนึ่งหวาดกลัวศัตรูที่จะมาคุกคามเธอและครอบครัวของเธอ เธอจึงสวดอ้อนวอนต่อพระผู้เป็นเจ้าของเธอให้ปกป้องเธอด้วย และพระองค์ทรงทำให้หิมะตกปกคลุมบ้านทั้งหลัง และกองทัพของศัตรูก็เคลื่อนกำลังผ่านบ้านของเธอไป (Fontane, 1972: 151) ฟอนทาน์ใช้เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาเพื่อแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่าเอฟฟีเองพยายามอย่างยิ่งที่จะครองตนเอาไว้ให้อยู่ในศีลธรรมจรรยาที่ดีของสังคม โดยใช้ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ แต่ในท้ายที่สุดเอฟฟีก็ไม่สามารถหนีจากความต้องการตัวเธอเองได้ ในบทที่ 19 นั้นเองที่เอฟฟีค่อยๆ ตกลงสู่ห้วงแห่งกามารมณ์ ในตอนแรกเอฟฟีเดินทางด้วยรถม้าผ่านป่าอันมืดมิด เธอได้แว่วเสียงเพลงของมนุษย์ (Fontane, 1972: 157) จากนั้นยังมีเรื่องของทรายดูดเข้ามาที่ทำให้เอฟฟีอกสันขวัญแขวน ฟอนทาน์ใช้สัญลักษณ์ทางน้ำเช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ เพื่อเป็นการบอกให้ผู้อ่านทราบเป็นนัยๆ ว่าเรื่องราวสะท้อนขวัญกำลังจะเกิดขึ้น โดยใช้การอธิบายถึงความน่ากลัวของทรายดูดอย่างละเอียด นอกจากนั้นฟอนทาน์ยังเลือกใช้คำที่ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น เช่นคำว่า “จม” (“versinken”) และบรรยากาศของฉากที่มืดและหนาวเย็น (Fontane, 1972: 159) ที่น่าสังเกตคือ

หลังจากการบรรยายความน่ากลัวของทรายดูดแล้ว แม้ออฟฟี่จะรู้สึกหวาดหวั่นใจไม่น้อยแต่เธอกลับรู้สึกยินดีขึ้นมาอย่างประหลาดเช่นเดียวกัน (Fontane, 1972: 160) เมื่อผู้อ่านตีความเหตุการณ์นี้ร่วมกับเหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้น ผู้อ่านจะเข้าใจถึงปัญหาที่กีดกั้นรุ่มเร้าจิตใจของออฟฟี่ในแง่หนึ่งเธอกลับอ่านเรื่องราวที่มาจากทรายดูดแต่ในอีกแง่หนึ่งด้วยความที่เป็นคนคะนองและมีความเป็นกบฏซ่อนอยู่ลึกๆ ก็กลับรู้สึกเป็นสุขเพราะความต้องการที่จะหลุดพ้นจากกรอบแห่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่จองจำเธอเอาไว้กำลังจะกลายเป็นจริง

และในที่สุดออฟฟี่ก็พ่ายต่อบ่วงสีเนห์หาของครามพาส “ออฟฟี่” ดังกระซิบอยู่ที่ข้างหูของเธอ เสียงนั้นสั้นพรวด ทันใดนั้นเองเขาค่อยๆ จับมือของเธอและแกะนิ้วที่ยังเกาะกุมออกแล้วจึงบรรจงจุมพิตอย่างร้อนแรงลงไปบนเรียวนี้วนั้น บัดนั้นเองเธอรู้สึกคล้ายกับว่าจะสิ้นสติสัมปชัญญะ” (Fontane, 1972: 162)

หลังจากเหตุการณ์นี้ ออฟฟี่ก็แอบลักลอบพบกับครามพาสอีกหลายต่อหลายครั้ง โดยฟอนทานเไม่ใช้การบรรยายถึงเหตุการณ์ผิดประเวณีแบบโจ่งแจ้ง แต่ใช้การเล่าเรื่องแบบให้ผู้อ่านคิด วิเคราะห์จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หลังจากเหตุการณ์เล่นเลื้อนครั้งนั้น ร่างกายของออฟฟี่ก็อ่อนแอลงตามความเห็นของแพทย์ ออฟฟี่มีอาการป่วยเป็นโรคโลหิตจาง (Fontane, 1972: 170) และจำเป็นต้องออกกำลังกายและได้รับอากาศบริสุทธิ์อย่างสม่ำเสมอ โดยเธอนัดหมายคนรับใช้ให้ไปรอเธอตามจุดนัดพบ แต่ออฟฟี่กลับผัดนัดและโกหกคนรับใช้ของเธอหลายต่อหลายครั้ง (Fontane, 1972: 171) ซึ่งเธอกองจะหายไปไหนไม่ได้ นอกจากระหว่างที่เธอออกไปเดินเล่นนั้นเธอได้แอบไปพบกับครามพาสนั่นเอง

โดยสรุปนั้นผู้อ่านจะเห็นว่าสาเหตุที่ตัวละครเอกของทั้งสองเรื่องต้อง

นอกใจสามีนั้นเป็นผลมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ในขณะที่ เมลานีเป็นผู้หญิงยุคใหม่ที่ต้องการปลดปล่อยตัวเองจากพันธนาการต่างๆ ที่เรียกว่าขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม เธอไม่พอใจที่ต้องใช้ชีวิตคู่กับ สามีที่ไม่ให้เกียรติเธอในฐานะมนุษย์และมั่นใจกับการกระทำของเธอที่ เธอเลือกจะทิ้งสามีและลูกไปเพื่อไปใช้ชีวิตอยู่กับชายที่เธอรักและรักเธอ ในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง เอฟฟี่กลับทำใจยอมให้ตนเองตกเป็นเหยื่อของ ค่านิยมของสังคม แม้เธอจะยอมรับว่า “เรื่องต้องห้ามและเรื่องในที่ลับ พวกนั้นมีอำนาจเหนือเธอ” (Fontane, 1972: 169) แต่เธอไม่ต้องการ ที่จะหนีไปอยู่กับชายชู้ของเธอ เพราะในความเป็นจริงแล้วเธอไม่ได้รัก เขาแม้แต่น้อย (Fontane, 1972: 275) นั่นก็มาจากการที่ตัวของเธอเองก็ ไม่รู้จักความรักที่แท้จริงว่าเป็นอย่างไร แต่อารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพียง ผลพวงจากลักษณะของเอฟฟี่ที่ขัดแย้งในตัวเอง ในแง่หนึ่งเธอเติบโตมา ด้วยการเลี้ยงดูตามระเบียบสังคม แต่ในอีกแง่หนึ่งเธอก็มีความเป็นกบฏ ต่อต้านสังคม วัฒนธรรม ศีลธรรมจรรยา และต้องการหาอะไรใหม่ๆ ในชีวิต เพื่อไม่ให้เบื่อ เมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงดังกล่าว ผู้อ่านจึงเข้าใจได้ว่า ความสัมพันธ์ฉันท์ชู้สาวที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพียงเกมสัมาเวลาหรือ “ละคร สุขนาฏกรรม” (Fontane, 1972: 172) สำหรับเธอเท่านั้น หรือไม่ก็เป็น เพียง “ความรักไร้สาระในฤดูหนาวที่เกิดขึ้นมาจากความเบื่อหน่าย ความ โคร่ที่จะผจญภัยและเสนาหาต่อเรื่องต้องห้าม เพียงช่วงเวลาสองสามเดือน เท่านั้น” (Grawe, 1991: 219) แต่ละครบทนี้กลับไม่จบลงแบบแฮปปี้ เอ็นดิง เพราะเอฟฟี่ต้องจ่ายค่าเข้าชมย้อนหลังด้วยชีวิตของเธอเอง เมื่อ หกปีหลังจากนั้น อินน์ชเททเท่นได้ค้นพบจดหมายปีกหนึ่งโดยบังเอิญ ซึ่งจดหมายเหล่านี้บอกให้เขาทราบถึงความสัมพันธ์ลึกซึ้งที่เกิดขึ้น และ ในฐานะตัวแทนของสังคมเขาจึงจำเป็นต้องลงดาบชำระโทษเอฟฟี่

4. รางวัลตอบแทนและบทลงโทษสำหรับการละเมิดกฎเกณฑ์และศีลธรรมจรรยาของสังคม

หลังจากที่เมลานีหนีออกมาจากบ้านฟาน แดร์ ชดราทเทินแล้ว ในบทที่ 17 เธอกับรูเบิร์ตก็เดินทางลงใต้ไปที่ประเทศอิตาลี ผู้เล่าเรื่องบรรยายภาพของเมลานีที่มีความสุขหัวเราะยิ้มแย้มแจ่มใส และคลายจากความทุกข์ใจทั้งหมด แต่ในขณะที่เดียวกันผู้อ่านก็ได้ข้อมูลว่าร่างกายของเมลานีอ่อนแอลง และยังได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากจดหมายที่เมลานีเขียนถึงพี่สาวของเธอว่าในระยะแรกของการเดินทางนั้นเธอแสรังทำเป็นมีความสุข เพื่อให้รูเบิร์ตสบายใจ แต่พอเวลาผ่านไปอาการของเธอเริ่มดีขึ้น เธอได้เดินทางไปเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ มากมาย เช่นโบสถ์ ปราสาท พระราชวัง โรงละครแบบกรีกโรมันโบราณ (Fontane, 1964: 106-108) ในขณะที่เมื่อตอนที่เธอยังใช้ชีวิตอยู่กับฟาน แดร์ ชดราทเทิน นั้น เธอได้เห็นแต่งานศิลปะที่เป็นของทำเลียนแบบขึ้นมาเท่านั้น (Fontane, 1964: 13) ตรงนี้ผู้อ่านจะเห็นความแตกต่างระหว่างชีวิตคู่จอมปลอมกับฟาน แดร์ ชดราทเทินที่มองเธอเป็นเพียงชิ้นงานศิลปะชิ้นหนึ่ง กับชีวิตคู่กับรูเบิร์ตที่เกิดมาจากความรักที่ “แท้จริง” และความเข้าใจกันในฐานะคู่ชีวิต และที่โรมนี่เองเธอได้พบกับสิ่งที่เธอค้นหาตลอดนั่นก็คือความสงบ

“ฉันทนไม่ไหวแล้วกับสรรพเสียงต่างๆ ในชีวิต สิ่งที่ฉันโหยหาคือความสงบ ซึ่งฉันได้พบที่นี่ เมืองนี้ช่างสวยงาม และภายในเมืองนี้ฉันรู้สึกราวกับว่า สิ่งที่ต้องการนั้นเกิดขึ้นจริงและพลังบริสุทธิ์และคำปลอบประโลมทั้งหลายนั้นก็มาจากกรุงโรม จากกรุงโรมที่เดียวเท่านั้น ที่แห่งนี้ฉันเปลี่ยนไปอย่างเข้มเข็นบาน ฉันได้เห็นและได้ยินทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนอยู่ในห้วงความฝันที่ไม่ปาน” (Fontane, 1964: 109)

เมื่อพิจารณาบรรทัดเหล่านี้อย่างถี่ถ้วน ผู้อ่านจะพบว่าในความเป็นจริงแล้วเมลานีอาจจะยังมีความกังวลใจอยู่เสมอๆ การที่เธอใช้รูปกริยาบ่งมาลาสมมติ (Konjunktiv II) บ่งบอกว่า เธอไม่ได้อึดอ้อมกับความทุกข์ที่เธอได้รับแต่กำลัง “พยายามทำใจให้ยอมรับ” ผลของการกระทำของเธอ แม้เธอจะรู้สึกสุขใจที่ได้อยู่กับคนที่เธอรัก แต่ในมุมเล็กๆ มุมหนึ่งในดวงใจของเธอก็รู้สึกหวาดหวั่นกับสิ่งที่ตัวเธอได้ทำลงไป เพราะในช่วงท้ายของจดหมาย เธอเขียนวกไปวนมา เธอดูเหมือนอยากจะรู้ข่าวอะไรบางอย่างซึ่งก็คงเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นที่บ้านของฟาน แดร์ ชตราทเทินหลังจากที่เธอได้หนีออกมาแล้ว หรืออาจจะเป็นเรื่องลูกของเธอก็เป็นได้ ความรู้สึกที่ขัดแย้งกันนี้เองทำให้เธอจมจ่อมลงในห้วงความทุกข์ระทมเมื่อพี่สาวของเธอไม่ได้ส่งจดหมายตอบเธอมา แต่ในขณะที่เดียวกันเธอก็ได้รับความสุขจากการที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับคนรักของเธอ ในที่สุดแพทย์ได้ลงความเห็น أنهاควรจะออกไปขยับร่างกายเสียบ้าง เมื่อนั้นเธอจึงตัดสินใจออกเดินทางจากโรมไปที่ชายฝั่งทางใต้ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเวนิสมากนัก เมืองเวนิสนั้นโดยมากจะถูกใช้ในวรรณคดีเยอรมันในฐานะภาพที่แสดงถึงความเสื่อม ความตาย และการล่มสลาย (Bauer, 2002: 108) แต่ ณ ที่แห่งนี้เอง เมลานีกลับได้รับการปลดปล่อยจากความทุกข์กายและใจทั้งหมด ด้วยเสียงระฆังจากโบสถ์ “Della Salute” และเธอยังให้กำเนิดบุตรสาวในดินแดนที่มักจะถูกมองว่าเป็นตัวแทนของความเสื่อมอีกด้วย การเล่นย้อนแย้งกับสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความล่มสลาย ความพินาศนี้ ช่วยชี้ให้ผู้อ่านย้อนกลับไปนึกถึงบทที่ 2 ซึ่งเมลานีกล่าวถึงตอนหนึ่งจากพระคัมภีร์อันว่าด้วยเรื่องที่ว่าพระเยซูช่วยหญิงมีชู้คนหนึ่งไม่ให้ได้รับโทษประหารด้วยการปาหินใส่จนตาย ซึ่งเป็นฉากเดียวกับรูปอาดูลเทรานั้นเอง “ท่านผู้ใดไม่มีบาป ...” (Fontane, 1964: 13) เมลานีไม่ยอมแพ้ต่อชะตากรรมที่เธอกำหนดด้วยตัวของเธอเอง แม้ว่าการตัดสินใจครั้งนี้จะทำให้เธอต้องเผชิญกับความสับสนวุ่นใจ

อันนำไปสู่ความทุกข์ระทมและอาการเจ็บป่วยในที่สุด แต่เธอเองตระหนักว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่เคียงข้างเธอ และเธอก็มั่นใจต่อการตัดสินใจของเธอ เหตุการณ์ดำเนินต่อไปราวกับว่าจะจบลงอย่างมีความสุข แต่เมลานียังต้องเผชิญหน้ากับบททดสอบสำคัญอีกหลายเรื่อง เมื่อเธอย้อนกลับมาที่กรุงเบอร์ลินอีกครั้งหลังจากให้กำเนิดบุตรสาวแล้ว แม้ว่าเธอจะยินดีที่ได้กลับมาที่ที่เธอคุ้นเคย แต่ขณะเดียวกันเธอก็ใคร่ที่จะได้พบกับลูก ๆ ของเธออีกครั้ง ความรู้สึกที่ซับซ้อนทั้งนี้เหมือนกับ “เงามืดใต้ทอดยาวลงบนดวงจิตที่แจ่มใสของเธอ” (Fontane, 1964: 111) และในตอนจบของบทที่ 18 รูเบห์นได้แสดงความคิดเห็นต่ออากาศยามค่ำคืนที่พัดผ่านเข้ามาในห้องพักของทั้งสองเมื่อเมลานีเปิดหน้าต่างออกมา เพื่อเกริ่นให้ผู้อ่านทราบถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไปดังนี้

“ช่างเบาบางและอ่อนโยนดีแท้” เมลานีกล่าว

“อ่อนโยนเกินไป” รูเบห์นกล่าวตอบ “พวกเราคงจะต้องเตรียมตัวให้พร้อมไปกับกระแสลมอันหนาวเหน็บที่จะมาในไม่ช้านี้” (Fontane, 1964: 113)

บททดสอบแรกที่เมลานีต้องเผชิญคือข้อเท็จจริงที่ว่าตัวเธอตอนนี้กลายเป็นคนชายขอบของสังคมไปแล้ว แม้ว่าเธอได้มีโอกาสพบกับเพื่อนเก่าที่ยังรักและประสงค์ดีกับเธอ แต่เมื่อเธอต้องการไปเยี่ยมพี่สาวของเธอ เธอกลับถูกปฏิเสธจากสาวใช้ หลังจากนั้นเธอจึงได้ทราบจากจดหมายของพี่สาวที่เขียนหาเธอ ถึงสาเหตุที่เธอไม่ได้ตอบจดหมายและต้องแกล้งทำเป็นไม่อยู่บ้านและไม่พร้อมต้อนรับเมื่อเมลานีแวะไปหาเธอ (Fontane, 1964: 116) แต่เธอก็สามารถผ่านบททดสอบแรกมาได้ด้วยกำลังใจจากรูเบห์น (Fontane, 1964: 118) ในบทต่อมาเพื่อนเก่าอีกคนชื่อรีคเชน (Riekchen) ได้แวะมาเยี่ยมเธอ และได้บอกเล่าข่าวคราวเกี่ยวกับฟาน แดร์ชตราทเทิน ให้เธอฟัง รวมไปถึงตอว่าเธอที่เธอใจแข็งไม่ยอมไปเจอลูก ๆ

ของเธอก่อนที่จะออกจากบ้านมา ซึ่งเมลานีเองก็ให้เหตุผลโต้แย้งว่า

“เรื่องที่ผมต้องการจะออกมาจากบ้านนั้น ได้กำหนดไว้แน่นอนแล้ว ดังนั้นถ้าผมต้องพบพวกเขา ก่อน ผมก็คงไม่สามารถตัดสินใจที่จะออกมาได้ ดังนั้นผมจึงต้องตัดสินใจเลือกทางใดทางหนึ่งอย่างเด็ดขาด ผมอาจจะเลือกทางผิดก็เป็นได้และคนทั้งโลกก็คงจะคิดแบบนั้น แต่อย่างน้อยที่สุดการที่ผมตัดสินใจแบบนั้น ก็เป็นสิ่งที่ยุติธรรมดี เพราะผู้หญิงคนอื่นก็ทำตามที่ก้าวออกมาจากชีวิตคู่แล้วนั้น พวกเขา ก็ไม่มีสิทธิที่จะเล่นบทบาทมาดามต่อไปด้วย และการที่ผมจากพวกเขา มาโดยไม่แม้แต่จะแลตาดูหรือกล่าวคำลานั้นก็เป็นเรื่องจริง เพราะว่าผมไม่ต้องการจะทำให้สิ่งที่ไม่ศักดิ์สิทธิ์กับสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์มาผสมปนเปกัน” (Fontane, 1964: 122)

อย่างไรก็ดีฟอนทานะเลือกแสดงภาพของเมลานีว่าเธอก็ไม่ได้เป็นคนใจไม่ใส่ระกำซะทีเดียว เพราะเมื่อเพื่อนของเธอถามว่าเธออยากจะพบลูกของเธอหรือไม่นั้น เมลานีก็แสดงอาการอยากเจอลูกของเธอในทันที เธอไม่ได้ทิ้งลูกๆ ของเธอไปเพราะเธอเกลียดพวกเขา แม้ว่าเธอจะต้องยอมเสียสละบทบาทความเป็นแม่ที่ดีที่สังคมกำหนดไว้ แต่เธอก็มิได้ละทิ้งบทบาทแม่ในฐานะผู้ให้กำเนิดไปเสียสิ้น แต่ในเมื่อการดำรงตนในฐานะมารดาที่สังคมกำหนดไม่สามารถเดินไปบนทางเส้นเดียวกับทางที่เธอเลือก เธอจึงจำเป็นต้องตัดสินใจละทิ้งหน้าที่นั้น เพื่อที่จะได้มีโอกาสลิขิตชีวิตตัวเองได้ และเมื่อวันที่เธอจะได้พบลูกมาถึง ฟอนทานะบรรยายสภาพอากาศที่ทำให้ผู้อ่านย้อนไปนึกถึงบทสนทนาระหว่างเธอกับรูเบิร์ตในตอนจบของบทที่ 18 กล่าวคือในวันนั้นเป็นวันที่อากาศแจ่มใสและมีลมพัดอ่อนๆ (Fontane, 1964: 123) จากการบรรยายแบบนี้ทำให้ผู้อ่านนึกถึงอดีตนี้ ผู้อ่านพอจะคาดเดาได้ว่าเหตุการณ์ที่เมลานีจะต้องเผชิญนั้นจะมีจุดจบเช่นไร เมื่อเธอได้มีโอกาสพบลูกๆ ของเธออีกครั้ง เธอพยายามอย่างยิ่ง

ที่จะรับบทเป็นแม่ผู้ให้กำเนิดด้วยการเรียกหาลูกคนเล็กของเธอ “เฮท ลูกรักจำ มาหาแม่เถอะ หนูจำแม่ของหนูไม่ได้แล้วหรือ“ แต่ลูกสาวคนโต กลับปฏิเสธเธออย่างไร้เยื่อใยว่า “พวกเราไม่มีแม่อีกต่อไปแล้ว” (Fontane, 1964: 125) เมลานีไม่สามารถทนต่อบทลงโทษทางสังคมที่ลูกสาวคนโต ของเธอมอบให้ได้ ความรักในฐานะแม่ผู้ให้กำเนิดไม่สามารถเอาชนะ ความผิดที่เธอในฐานะแม่ที่สังคมกำหนดได้ทำโดยการละทิ้งลูกของตัวเอง ไปได้ ฟอนทาน์เลือกใช้คำว่า “ohnmächtig”¹⁵ เพื่อตอกย้ำความพ่ายแพ้ ของเมลานีให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ผู้อ่านเองก็สามารถตีความได้ว่า ไม่มีผู้ใดที่จะ สามารถอยู่เหนือกฎเกณฑ์ของสังคมได้

หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวผ่านพ้นไป เมลานีก็พาจิตใจที่บอบช้ำกลับ มาบ้านเพื่อหวังจะได้รับแรงใจจากคนที่เธอรัก แต่วันนี้รูเบิร์ตกลับกลับบ้าน ซ้ำผิดปรกติ ซึ่งฟอนทาน์ใช้เทคนิคการบรรยายสภาพแวดล้อมโดยรอบ เพื่อเน้นย้ำความไม่ปรกติให้เด่นชัดขึ้น พระอาทิตย์ที่กำลังคล้อยต่ำลง ให้แสงสีเหลืองประหลาดส่องผ่านหน้าต่างมา อากาศโดยรอบก็เย็นยะเยือก และแลดูลึกลับพิกล (Fontane, 1964: 126) เมลานีรู้สึกได้ถึง ความผิดปรกตินี้ เมื่อเธอเอ่ยทักรูเบิร์ตที่เพิ่งกลับถึงบ้านว่า “เธอมาพร้อมกับ ความหนาวเหน็บนะ รูเบิร์ต ฉันต้องการแสงสว่างและความอบอุ่น” และ ต่อมาเธอก็ยิ่งรับรู้ว่าคุณติกรรมของคนที่เธอรักนั้นผิดไปจากปรกติมากนัก เมื่อเธอเล่าถึงเหตุการณ์ที่เธอได้ไปพบกับลูกๆ ของเธอ แต่เขาก็กลับฟัง อย่างไม่ใคร่สนใจนักและปลอบประโลมเธอด้วยคำพูดสองสามคำที่ไม่ช่วย ให้เธอคลายความกังวลใดๆ แล้วจึงตัดบทว่าเขาจะต้องรีบเข้าไปในเมือง แต่ไม่ยอมบอกเธอว่าเป็นเรื่องอะไร หลังจากนั้นเหตุการณ์ก็ดำเนินต่อไป

¹⁵ “ohnmächtig” ในแง่หนึ่งหมายถึงอาการหมดสติ เป็นลม แต่ในอีกแง่หนึ่งเมื่อวิเคราะห์คำนี้ตามหลัก วิทยาหน่วยคำ (Morphologie und Wortbildung) จะได้อีกความหมายหนึ่งคือการไร้ซึ่งพลังและอำนาจ (ohne Macht)

อย่างรวดเร็ว โดยที่เมลานีสามารถสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงของ
รูเบิร์ต เขาไม่มีเวลาให้เธอเหมือนเมื่อก่อน จิตใจของเมลานีกลับยิ่งหดหู่ลง
ไปเรื่อยๆ ความโดดเดี่ยว อ้างว้าง ความรู้สึกเอือมระอาที่เธอเคยมีเมื่อครั้ง
ที่เธอยังใช้ชีวิตอยู่กับฟาน แดร์ ชดราทเทิน นั้น ค่อยๆ ย้อนกลับมาอีกครั้ง
(Fontane, 1964: 129) เมลานีจำเป็นต้องหาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจซึ่งที่ที่เธอ
เลือกจะไปนั้นคือโบสถ์นิโคไล (Nikolaikirche) ในวันขอบคุณพระเจ้า ณ ที่
แห่งนี้เธอได้มีโอกาสร้องเพลงสรรเสริญพระเจ้าอันมีเนื้อความว่า

“องค์พระผู้เป็นเจ้าทรงมีอยู่ ท่านเปรียบเสมือนดวงไฟในวันคืน
ที่มีดมน เป็นดั่งน้ำทิพย์ชโลมใจข้าฯ ในยามทุกข์ระทมหรือยาม
ที่อดอยากหิวโหย ท่านสถับรรู้เรื่องราวความลำบากกายาและ
ดวงจิตของข้าฯ และท่านทรงเป็นที่พึ่งได้ไม่ห่างหาย” (Fontane,
1964: 131)

เมลานีเองก็ใช้ศาสนายึดเหนี่ยวจิตใจไว้เช่นเดียวกับเอฟฟี ต่างกันตรง
ที่ว่าเมลานีประสบความสำเร็จ เธอได้รับแรงใจจากความศรัทธาในศาสนา
และเมื่อเธอกลับมาที่บ้านและได้พบรูเบิร์ต เธอพยายามถามอย่างตรงไป
ตรงมาถึงเหตุผลที่เขาเปลี่ยนแปลงไป และในที่สุดเขาก็ยอมรับกับเธอว่า
กิจการของครอบครัวของเขากำลังจะล้มละลาย แต่เมลานีมิได้สะทกสะท้าน
เกิดอาการอกสั่นขวัญแขวนใดๆ ทั้งสิ้น ในทางกลับกันเธอกลับดีใจ เพราะ
เธอได้รู้แล้วว่าการที่เขาเปลี่ยนไปไม่ใช่เพราะเขาไม่รักเธอแล้วแต่อย่างใด
แต่เขากลัวว่าการที่เขาสูญเสียทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดจะทำให้เขาต้องสูญเสีย
เธอไปด้วย เพราะเขาคิดว่าเธอเป็นเพียง “สาวสังคมที่ได้รับการเอาอก
เอาใจจนเคยตัว” (Fontane, 1964: 132) แต่รูเบิร์ตนั้นประหม่อมความรัก
ของเมลานีต่ำไปเพราะเธอรักเขาไม่ใช่เพราะเขาสามารถมอบความร่ำรวย
และชีวิตที่ราวกับเวียนว่า่ยอยู่ใน “นิทาน” เหมือนเช่นที่ฟาน แดร์ ชดราทเทิน
มอบให้กับเธอได้ แต่เธอรักเขาเพราะเขาก็รักเธอเช่นเดียวกัน และเพราะ

ความรักของเขาทำให้เธอสามารถใช้ชีวิตในแบบที่เธอต้องการได้ และด้วยเหตุการณีนี้อเองทำให้เธอสามารถพิสูจน์ความรักของเธอที่มีต่อเขาได้

“และตอนนี้ฉันจะพิสูจน์ให้เธอได้เห็นว่าเวลาของฉันมาถึงแล้ว ฉันจะแสดงให้เห็นว่าฉันเองก็ทำอะไรได้ และจะแสดงให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นมานั้นเกิดขึ้นเพราะมันถูกกำหนดไว้แล้วว่าจะต้องเกิด เพราะว่าฉันรักเธอ ไม่ใช่เพราะว่าฉันอยากจะฝันเฟื่อง อหังการ ใช้ชีวิตไปวัน ๆ หรือเพราะฉันหนีจากชีวิตที่สะดวกสบายมาเพื่อมาใช้ชีวิตที่สะดวกสบายกว่าเดิม” (Fontane, 1964: 133)

จากนั้นเธอจึงบอกให้เขาหาบ้านใหม่ที่สมณะสมฐานะ และจะช่วยแบ่งเบาภาระการเงินของเขาด้วย การที่เมลานีเลือกที่จะออกไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัวนั้น นอกจากจะเป็นการพิสูจน์ความรักที่เธอมีต่อเขาแล้ว ยังทำให้เธอได้ปลดแอกตัวเองจากกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ในสังคมที่สร้างขึ้นเพื่อหล่อหลอมอัตลักษณ์ของอดีตเพศให้เป็นไปตามแบบแผนที่สังคมกำหนดไว้ได้ด้วย กล่าวคือ เธอได้สร้างภาพลักษณ์ใหม่ของผู้หญิงที่ไม่จำเป็นต้องอยู่กับเหย้า เฝ้ากับเรือน เป็นเพียงช่างเท้าหลัง หรือเป็นเพียง “ความภาคภูมิใจมากกว่าที่จะเป็นความสุข” (Fontane, 1964: 9) แต่สามารถลิขิตทางเดินชีวิตได้ตามที่ใจปรารถนา สามารถแสดงคุณค่าด้วยความสามารถที่เธอมี ไม่ใช่คุณค่าที่มาจากรูปลักษณ์ภายนอกของเธอ และท้ายที่สุดเธอได้สร้างรูปแบบการใช้ชีวิตคู่ที่แตกต่างจากแนวคิดชีวิตคู่ในยุคนั้น สามีไม่ได้เป็นช่างเท้าหน้า ส่วนภรรยาไม่ได้เป็นเพียงไม้ประดับ แต่ทั้งคู่เป็นเท้าซ้ายเท้าขวาที่เกื้อหนุนกัน

พอนทานะเปิดฉากนวนิยายเรื่องนี้ด้วยฉากจบอย่างมีความสุข ซึ่งผู้อ่านสามารถคาดเดาได้จากคำพูดตอนหนึ่งของเมลานีเมื่อเธอสนทนากับรูเบิร์ต เรื่องชีวิตใหม่ของเธอในกรุงเบอร์ลินหลังจากย้ายกลับมาจากอิตาลีแล้วว่า “ทุกสิ่งไม่จำเป็นต้องเป็นโศกนาฏกรรมหรอกนะ” (Fontane, 1964: 122)

สามีเก่าของเมลานีได้ส่งของที่ระลึกเป็นตลับภาพย่อส่วนอาดุลเทราซึ่งทำให้เธอนึกย้อนไปถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งที่เธอได้เห็นภาพนี้เป็นครั้งแรก เธอปฏิเสธรูเบิร์ตทันทีเมื่อเขาจะนำตลับนี้ไปทำเป็นจี้ห้อยนาฬิกาว่า “เธอไม่รู้หรือว่าภาพนี้มีความหมายกับฉันมากเพียงใด และภาพนี้จะช่วยย้ำเตือนให้ฉันคิดถึง ... ทุกชั่วโมง...” (Fontane, 1964: 140) ของที่ระลึกชิ้นนี้เปรียบเสมือนกระจกสะท้อนให้เมลานีได้เห็นพัฒนาการของตัวตนเธอ จากเด็กสาวเอาแต่ใจผู้เกิดในตระกูลสูงศักดิ์ ที่จำเป็นต้องใช้ชีวิตคู่กับชายแก่คราวพ่อเพียงเพื่อที่จะได้รักษาฐานะและศักดิ์ศรีของครอบครัวขุนนางผู้ดีเก่าเอาไว้ ต้องใช้ชีวิตอยู่ในฐานะเจ้าหญิงในเทพนิยายหรือในภาพมายาที่สังคมสร้างขึ้น กลายมาเป็นผู้หญิงเต็มตัวที่เข้าใจความรักที่แท้จริง และสามารถสร้างความเป็นปัจเจกบุคคลขึ้นมาใหม่ในสังคมได้ด้วยตัวเอง

ในขณะที่เมลานีสามารถผ่านบททดสอบต่างๆ จากการที่เธอทำผิดประเวณีและกฎเกณฑ์ข้อบังคับของสังคมมาได้ เอฟฟี่กลับต้องถูกลงทัณฑ์จากผลกรรมที่เธอกระทำลงไปเมื่อเธอเลือกที่จะคบชู้ผู้ชาย เพราะความผิดที่เธอกระทำลงไปด้วยความใคร่ชั่วครั้งชั่วคราวนั้นก็เหมือนรอยดอกตะปูที่กำแพง ที่แม้ตะปูจะถูกถอนออกไปแล้วแต่รูที่ตะปูเจาะเอาไว้ยังคงประทับอยู่ที่กำแพงไม่เสื่อมคลาย ฉะนั้นฉันนั้นเมื่ออินชเททเท่นได้พบจดหมายรักสามฉบับที่ครามพาสเขียนหาเอฟฟี่ ตอนที่สาวใช้คนหนึ่งของเอฟฟี่จำเป็นต้องรัดโต๊ะเครื่องเย็บของเอฟฟี่เพื่อค้นหาอุปกรณ์พยาบาลมาปฐมพยาบาลลูกสาวของเอฟฟี่ที่เล่นชนจนบาดเจ็บ (Fontane, 1972: 229) หลังจากได้อ่านจดหมายทั้งสามฉบับ (ซึ่งผู้อ่านไม่ได้รับทราบเนื้อหาของจดหมาย) แล้ว เขาก็ออกเดินทางไปพบเพื่อนทหารนามว่าวุลเลอร์สตอร์ฟ เพื่อที่จะขอให้เพื่อนคนนี้เป็นพยานการทำฉวระหว่างเขากับครามพาส แม้วุลเลอร์สตอร์ฟจะออกความเห็นว่าการนี้ผ่านมานานเกือบหกปีแล้ว แต่อินชเททเท่นยืนยันที่จะดำเนินการฉวกับครามพาส เพราะเมื่อ

เขานำเรื่องนี้มาแจ้งให้วุลเลอร์สตอร์ฟทราบเท่ากับว่าเรื่องเหล่านี้ไม่ได้เป็นความลับอีกต่อไป เมื่อผู้อ่านพิเคราะห์บทสนทนาระหว่างอินน์ชเททเท่นกับวุลเลอร์สตอร์ฟอย่างละเอียดจะพบว่าแท้ที่จริงแล้วอินน์ชเททเท่นไม่ต้องการที่จะสังหารครามพาสและลงโทษเอฟฟี เพราะเมื่อวุลเลอร์สตอร์ฟถามอินน์ชเททเท่นว่ารู้สึกเสียเกียรติ เคียดแค้น โกรธเกลียดหรืออย่างไรถึงจำเป็นต้องให้ไม่มีใครก็ใครต้องตายไป อินน์ชเททเท่นจึงตอบไปว่า

“นั่นก็คือ ฉันรู้สึกไม่สบายใจอย่างมากที่สุด ฉันถูกเหยียดหยามและศักดิ์ศรีของฉันก็ถูกเหยียบย่ำ แต่แม้กระนั้น ฉันก็ไม่ได้รู้สึกเกลียดชังหรือกระหายจะต้องล้างแค้นดอกนะ [...] และเรื่องที่สองก็คือ ฉันรักภรรยาของฉัน ถึงแม้มันจะดูแปลก แต่ฉันก็ยังรักเธออยู่ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นถึงแม้จะเลวร้ายอย่างที่สุด แต่ด้วยความน่ารักน่าทะนุถนอมซึ่งถือเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของเธอ ทำให้ในเศษเสี้ยวสุดท้ายในหัวใจของฉันยอมที่จะให้อภัยเธอได้” (Fontane, 1972: 235)

แต่เขาก็จำเป็นต้องทำ เขาให้เหตุผลว่ามนุษย์ไม่ใช่สิ่งมีชีวิตที่โดดเดี่ยว หากแต่เป็นสัตว์สังคมที่เป็นส่วนหนึ่งของทั้งหมด และการที่เขานำเรื่องนี้มาบอกให้วุลเลอร์สตอร์ฟทราบ เท่ากับว่าเรื่องนี้มิได้เป็นความลับของคนสามคนอีกต่อไป แต่หากกลายเป็นเรื่องที่มีคนนอกเข้ามารับรู้ และทราบได้ที่ซัวร์อย่างครามพาสหรือพยานผู้รับรู้เรื่องราวอย่างวุลเลอร์สตอร์ฟยังมีชีวิตอยู่ ตราบนั้นอินน์ชเททเท่นก็ยังเป็นผู้เสียศักดิ์ศรีและเขาจะถอยกลับไม่ได้แล้ว (Fontane, 1972: 236) ซึ่งตลอดเวลาผู้อ่านจะเห็นว่าวุลเลอร์สตอร์ฟนั้นไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดของอินน์ชเททเท่น เพราะทุก ๆ ครั้งที่อินน์ชเททเท่นพูดจบ เขาจะตอบเพียงสั้น ๆ ว่า “ก็ไม่รู้ซินะ” (Fontane, 1972: 236) แต่สุดท้ายเขาก็ยอมรับความคิดเห็นและยอมเป็นพยานการทำฉ้อโกงครั้งนี้ ทั้งนี้และทั้งนั้นเขาเองก็ยังแสดงความคิดเห็นเชิงวิจารณ์ต่อ

แนวคิดเกี่ยวกับสังคมและการทำดวลของอินน์ชเททเท่น ว่า

“ที่คุณพูดมานั้นถึงแม้ผมจะมองว่ามันแย่ แต่มันก็ถูก ผมจะไม่
ทรมานคุณต่อด้วยคำถามของผมที่ว่าเรื่องนี้ต้องดำเนินไปแบบนี้
หรือ โลกใบนี้เป็นแบบเดียวกับที่มันเป็น และเรื่องราวต่างๆ ก็
ดำเนินไปในแบบที่เราไม่ต้องการ แต่ดำเนินไปในแบบที่คนอื่น
ต้องการ สิ่งที่เราเรียกว่าการพิพากษาของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าที่ใครๆ ก็ตาม
แต่เรียกกันนั้นนะ จริงๆ แล้วก็แค่เรื่องไร้สาระ [...] แนวคิดเรื่อง
ศักดิ์ศรีของพวกเรานั้นก็เป็นแค่การบูชาเทพเจ้าปลอมๆ แต่
อย่างไรก็ตาม เราก็ต้องยอมเป็นเบี้ยล่างต่อไป ตราบใดที่เทพเจ้า
องค์นี้ ยังมีอำนาจอยู่” (Fontane, 1972: 237)

เทพเจ้าปลอมที่วูลเลอร์สตอร์ฟหมายถึงก็คือพลังลับบางอย่างที่
หล่อหลอมให้เกิดเป็นแนวคิด ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมที่ได้รับการ
ยอมรับโดยทั่วไปในสังคม กฎเกณฑ์เหล่านี้ไม่สนใจความคิด ความรู้สึก
ของปัจเจก หากแต่มีหน้าที่บีบบังคับให้คนในสังคมปฏิบัติตาม หากใครไม่
สามารถปฏิบัติตามได้ก็จำเป็นจะต้องอัปเปหิตัวเองหรือถูกขับไล่ออกไป
จากสังคมกลายเป็นคนชายขอบ

หลังจากที่ได้สังหารชายชู้แล้ว¹⁶ อินน์ชเททเท่นต้องดำเนินการขั้นต่อไป
ตามที่กฎเกณฑ์ของสังคมเรียกร้อง นั่นก็คือการลงโทษเอฟฟี (Fontane,
1972: 243) เมื่ออ่านต่อมาผู้อ่านจะได้พบว่าตัวละครตัวอื่นๆ ในเรื่องต่างก็
เห็นว่าการทำดวลของอินน์ชเททเท่นกับชายชู้นั้นเป็นเรื่องที่เหมาะสมตาม
ครรลองของสังคม เช่น เมื่ออินน์ชเททเท่นแจ้งเรื่องที่เกิดขึ้นให้หัวหน้าของ
เขาทราบ หัวหน้าก็เห็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเรื่องปรกติ (Fontane, 1972:
244) จากนั้นเขาจึงเขียนจดหมายฉบับหนึ่งหาพ่อและแม่ของเอฟฟีซึ่ง

¹⁶ อ่านบทวิเคราะห์จากดวลปืนอย่างละเอียดได้จาก ฤดี พลานูเวช, 2544: 32.

ผู้อ่านทราบในภายหลังว่าอินน์ซเททเท่นเขียนจดหมายไปแล้วให้พ่อแม่ของ
เอฟฟีเรื่องที่เขาแอบมีชู้ เมื่อเอฟฟีได้รับจดหมายอีกฉบับจากแม่ของเธอ
เนื้อความในจดหมายชี้ให้ผู้อ่านเห็นถึงอิทธิพลของสังคมที่อยู่เหนือแม้แต่
ความรักของครอบครัว แม้ว่าเอฟฟีจะยังได้รับการช่วยเหลือเรื่องเงินทอง
จากครอบครัวอยู่ แต่เธอไม่สามารถกลับไปที่บ้านเกิดของเธอได้อีก กล่าว
คือเอฟฟีได้สูญเสียฐานะและพื้นที่ทางสังคมที่เธอเคยมีและต้องไปใช้ชีวิต
อย่างโดดเดี่ยวที่กรุงเบอร์ลิน

บทลงโทษต่อมาที่เอฟฟีได้รับคือการที่ลูกสาวของเธอไม่ยอมรับตัวเธอ
ในฐานะแม่อีกต่อไป เมื่อทั้งสองคนได้พบกันอีกครั้ง ด้วยความรักและความ
คิดถึง เอฟฟีพยายามพูดคุยและถามคำถามต่าง ๆ มากมายกับลูกสาวของเธอ
แต่ลูกสาวของเธอกลับไม่ได้ยินดียินร้ายที่ได้เจอ “แม่” ของตัวเอง
อีกครั้ง ทุกคำถามที่เอฟฟีถามไปนั้นได้รับเพียงคำตอบแบบขอไปทีจาก
ลูกสาวของเธอเท่านั้น ตอนสำคัญที่สุดคือเมื่อเอฟฟีถามลูกสาวของเธอว่า

“บอกแม่หน่อยซิ อันนิ [...] ลูกจะมาเยี่ยมแม่บ่อย ๆ หรือเปล่า”

“แน่นอนค่ะ ถ้าหนูได้รับอนุญาต”

“แล้วเราจะได้ไปเดินเล่นที่สวนของเจ้าชายอัลแบร์ทด้วยกันไหมจะ”

“แน่นอนค่ะ ถ้าหนูได้รับอนุญาต”

“หรือไม่พวกเราก็ไปร้านชิลลิงกัน แล้วก็ไปทานไอศกรีมรสลับประรด

หรือไม่ก็วานิลลารสโปรดของแม่กันนะจ๊ะ”

“แน่นอนค่ะ ถ้าหนูได้รับอนุญาต” (Fontane, 1972: 274)

ในที่สุดความอดทนของเอฟฟีก็สิ้นสุดลง ในบทรำพึงรำพันตอนต่อมา
เธอตัดพ้อต่อว่าอินน์ซเททเท่นที่เป็นต้นเหตุให้ลูกสาวของเธอเองประพฤติ
ตัวห่างเหินกับเธอเช่นนี้ เธอโกรธเกลียดทุกสิ่งทุกอย่าง ลูกสาวของเธอ
อินน์ซเททเท่น และเหนือสิ่งอื่นใดคือสิ่งที่เรียกว่าศักดิ์ศรีซึ่งเป็นสิ่งที่ยึดเอา
ทุกสิ่งทุกอย่างไปจากเธอ แต่เช่นเดียวกับเมลานี เอฟฟีเองก็ไม่สามารถที่

จะต่อกรอะไรกับสิ่งที่เรียกว่า “สังคม” ได้ สุดท้ายเธอก็เป็นลมสลบล้มพับไป อันเป็นสัญลักษณ์ในการยอมศิโรราบต่อสิ่งที่เรียกว่า “สังคม” นั้นเอง

ตั้งแต่นั้นมาร่างกายของเอฟฟี่ก็อ่อนแอลงจากอาการป่วยที่แม่แต่แพทย์ก็ไม่สามารถทราบสาเหตุได้ แพทย์ที่ดูแลอาการป่วยของเอฟฟี่เร่งรัดเขียนจดหมายไปถึงพ่อและแม่ของเธอว่าสิ่งเดียวที่จะช่วยเยียวยาความทรมาณของเอฟฟี่ได้มีเพียง “ความรักของพ่อแม่” เท่านั้น พ่อของเอฟฟี่จึงตัดสินใจกระทำการที่ขัดต่อกฎเกณฑ์ของสังคม นั่นคือการเขียนโทรเลขไปหาเอฟฟี่เพื่อให้เธอกลับมาอยู่ที่บ้านที่โฮเฮนเครมเมน (Hohencremen) อันเป็นที่ที่เธอเติบโตอีกครั้ง เมื่อกลับมาอยู่ที่ที่เธอคุ้นเคย สุขภาพของเอฟฟี่ก็ดูจะดีขึ้นแต่ในความเป็นจริงแล้วโรคร้ายยังคงยักกัดกร่อนบ่อนทำลายชีวิตของเธออย่างช้าๆ (Fontane, 1972: 278) โรคร้ายที่แม่แต่แพทย์ก็ไม่สามารถวินิจฉัยได้และค่อยๆ ทำให้เอฟฟี่ตายไปอย่างช้าๆ นั้น เมื่อวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์แล้ว ผู้อ่านสามารถตีความได้ว่าโรคที่เอฟฟี่เผชิญอยู่นั้นเป็นอาการที่เกิดขึ้นในฐานะบทลงโทษแก่ผู้ที่ไม่สามารถดำรงตนให้อยู่ในกรอบศีลธรรมจรรยาที่สังคมกำหนดได้ แต่สิ่งที่เอฟฟี่ได้รับนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องสมควรแล้วหรือ ความผิดที่เธอก่อขึ้นนั้นหากพิจารณาในแง่มุมมองของสังคมแล้วคงไม่สามารถให้อภัยได้ แต่เมื่อพิจารณาเรื่องราวทั้งหมดอย่างเป็นขั้นเป็นตอน รวมถึงวิเคราะห์ลักษณะนิสัยของตัวละครเอกทั้งสองคน เอฟฟี่นั้นถึงแม้จะได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้อยู่ภายใต้อำนาจของสังคมส่วนใหญ่แต่ในขณะเดียวกันเธอก็มีใจรักความสนุกสนาน ต้องการความตื่นเต้นและมีอุปนิสัยเป็นกบฏซ่อนอยู่ อันเป็นลักษณะนิสัยประจำตนที่ไม่สามารถตั้งอยู่ได้ในสังคมที่มีระบบ ระเบียบ แบบแผน ซึ่งทุกบุคคลจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ดังนั้นเมื่อเธอกระทำความผิดลงไป จิตสำนึกสองฝ่ายของเธอจึงต่อสู้ขัดแย้งกัน ในแง่หนึ่งเธอรู้สึกสำนึกผิดเพราะไม่สามารถทำตามข้อบังคับของสังคมได้ แต่ในอีกแง่หนึ่งเธอก็ไม่เข้าใจว่า

สิ่งที่เธอทำนั้นผิดบาปอย่างไร เพราะเธอเพียงแต่ทำตามที่ธรรมชาติของเธอร้องไห้หาการก้าวข้ามขอบเขตอันน่าเบื่อหน่ายที่เรียกว่าข้อกำหนดของสังคม ความโศกเศร้าที่เธอทำผิดทั้งต่อสังคมและตัวของเธอเองทำให้เธอไม่สามารถอยู่บนโลกใบนี้ได้ แต่ในเมื่อเอฟฟี่ไม่สามารถดำรงตนในฐานะคนชายขอบได้ ทางเดียวที่เธอจะหลุดพ้นจากความทุกข์ระทมทั้งหมดนั้นมียู่ทางเดียวคือการกลับไปสู่อุสตีดิน และเอฟฟี่ก็พร้อมและเต็มใจยอมรับกับความตายที่กำลังจะมาเยือนเธอ (Fontane, 1972: 293) และเธอก็เข้าใจว่าสิ่งที่อินน์ชเททเท่นกระทำต่อเธอ นั้นเป็นเพราะเขาไม่มีทางเลือกอื่น (Fontane, 1972: 294) การที่เขาต้องฆ่าครามพาสและทำลายตัวตนในสังคมของเอฟฟี่นั้น แท้จริงแล้วไม่ใช่สิ่งที่เขาต้องการ แต่เป็นเพราะเขายึดถือกฎระเบียบของสังคมมากเกินไปจนทำให้เขาละเลยความรักและมนุษยธรรม อินน์ชเททเท่นเองก็สำนึกผิดที่ทำให้เอฟฟี่ต้องมามีสภาพเช่นนี้ เขาอยากจะทำโทษที่ได้กระทำการทุกอย่างลงไปด้วยการออกไปเป็นแนวหน้ากองรบ และยอมตายในสงคราม เพราะสำหรับเขาแล้วทั้งชีวิตและหน้าที่การงานต่างๆ ไม่มีค่าอะไรทั้งนั้น แต่วูลเลอร์สตอร์ฟซึ่งมอง “สิ่งที่เรียกว่าสังคม” ได้อย่างทะลุปรุโปร่ง ได้บอกให้อินน์ชเททเท่นอดทนทำใจและใช้ชีวิตต่อไป พร้อมกันนี้ก็ชี้ให้อินน์ชเททเท่นเห็นความงามด้านอื่นๆ ที่ยังพอหลงเหลืออยู่ในสังคมหรือในโลกใบนี้ เช่นดอกไวโอลินที่บานสะพรั่ง เด็กสาวตัวน้อยที่เล่นกระโดดเชือก หรือโบสถ์เก่าแก่ที่เมืองพอทส์ดาม (Potsdam) เป็นต้น (Fontane, 1972: 287-288) เช่นเดียวกับพ่อแม่ของเอฟฟี่ที่สนทนากันถึงความตายของบุตรสาวของพวกเขาว่าพวกเขาเองมีส่วนผิดที่ทำให้ลูกสาวต้องตายหรือไม่ และผู้เป็นพ่อตอบว่า “เฮ้อ ลูอีเซ่ ช่างมันเถอะ เราทำอะไรไม่ได้หรอก” (Fontane, 1972: 296) ทั้งวูลเลอร์สตอร์ฟและพ่อของเอฟฟี่ต่างเข้าใจถึงสัจธรรมอันถ่องแท้ว่าสังคมและกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ ค่านิยม ศีลธรรมจรรยาต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม

ไม่ใช่สิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อวาน หากแต่เป็นสิ่งที่ก่อร่างสร้างตัวผ่านยุคสมัย และแนวคิดต่าง ๆ มีรากฐานมั่นคงหยั่งลึกลงไปในจิตสำนึกของผู้ทุกคน ดังนั้นการจะเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในวันพรุ่งนี้ หรือมะรืนนี้ด้วยคนเพียงแค่มุขคนเดียวหรือสองคน สิ่งเดียวที่จะทำได้คือ ก้มหน้ายอมรับชะตากรรมต่อไป

6. บทส่งท้าย

เมื่อผู้อ่านพิจารณาผลงานทั้งสองชิ้นเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบ จะพบข้อแตกต่างสำคัญที่ทำให้เรื่องราวของทั้งสองเรื่องมีจุดจบที่แตกต่างกัน นั่นก็คือสามมีของตัวละครเอกทั้งสองตัว คือ ฟาน แตร์ ชดราทเทิน และ อินน์ชเททเทิน นั่นเอง ในบทที่ 1 ของเรื่องอาดุลเทราผู้อ่านได้ข้อมูลสำคัญที่สุดของเรื่องเกี่ยวกับตัว ฟาน แตร์ ชดราทเทินว่า “ในตลาดหุ้นเขาเป็นคนที่ได้รับการยอมรับอย่างไม่มีเงื่อนไข” แต่ในสังคมเขาได้รับการยอมรับเพียงบางส่วนเท่านั้น (Fontane, 1964: 7) จากลักษณะดังกล่าวทำให้ผู้อ่านทราบว่า ฟาน แตร์ ชดราทเทิน ไม่ได้เป็นตัวแทนของกฎเกณฑ์ของสังคมที่จะต้องคอยดูและสอดส่องให้บุคคลอื่น ๆ ในสังคมปฏิบัติตามกฎกติกาที่สังคมวางเอาไว้ ดังนั้นผู้อ่านก็ยังสามารถเข้าใจได้ว่าทำไมเขาถึงไม่ทำการทำตัวเพื่อกอบกู้เกียรติยศและศักดิ์ศรีเมื่อเมลานีทิ้งเขาไปอยู่กับชายชู้ นอกจากนั้นเขายังตระหนักตั้งแต่แรกเริ่มแล้วว่าเมลานีไม่ได้แต่งงานกับเขาเพราะความรัก แต่เป็นการแต่งงานเพื่อผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย เมลานีต้องการทรัพย์สินของเขาเพื่อให้ครอบครัวของเธอสามารถดำรงอยู่ได้สมกับฐานะทางสังคม ฟาน แตร์ ชดราทเทิน เองก็ต้องการเด็กสาววัยชบเผาะเพื่อมาประดับบารมีของตน การที่เขาอุทิศส่วนำรูปอาดุลเทรามาตั้งในบ้านเพื่อย้ำเตือนให้เมลานีระวังเรื่องการผิดประเวณี เป็นสิ่งที่ช่วยตอกย้ำความคิดที่ว่าอันที่จริงเขาเองก็กลัวที่ต้องสูญเสียเธอไป (Becker,

2005: 150) ดังนั้นเขาจึงพร้อมที่จะให้อภัยเธออย่างไม่มีเงื่อนไขแม้ต้องยอมรับบุตรีที่กำเนิดมาจากภูเบศร์เป็นลูกของตนเองก็ตาม

ในขณะที่อินน์ชเททแทนเป็นตัวแทนของกฎระเบียบข้อบังคับของสังคม แม้ว่าการแต่งงานของเขากับเอฟฟีเมื่อพิจารณาแล้วก็เป็น การแต่งงานเพื่อหวังผลประโยชน์เช่นกัน แต่เมื่อเอฟฟีกระทำผิดประเวณี เขาก็จำเป็นต้องลงโทษเธอ เพื่อกอบกู้ศักดิ์ศรีและเกียรติยศทั้งของตัวเองและของสังคมด้วย แต่การที่เขายึดถือกฎเกณฑ์เหล่านี้มากเกินไปทำให้สุดท้ายแล้วเขาต้องทำลาย “ความสุข” ของเอฟฟีและตัวเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

พอนทาแนะนำเสนอภาพของหญิงสองคนที่ไม่ปฏิบัติตามประเพณี “อันดีงาม” ที่สังคมเป็นตัวกำหนด คนหนึ่งมีชู้เพราะต้องการปลดปล่อยตัวเองออกจากภพมาตา จากชีวิตแต่งงานลวงๆ ที่ไม่ได้เกิดขึ้นบนพื้นฐานแห่งความรัก แต่อีกคนหนึ่งเลือกที่จะก้าวพลาดพลั้งเพียงเพื่อจะตอบสนองความต้องการของจิตใต้สำนึกในฐานะของ “บุตรีแห่งธรรมชาติ” แล้วสิ่งที่นักเขียนผู้นี้ต้องการนำเสนอจากภาพของสตรีสองคนที่ทำผิดประเวณีจากทั้งสองเรื่องนี่คืออะไร การที่จะตอบคำถามนี้ได้เหมาะสมนั้น การวิเคราะห์ตีความตามตัวบทอย่างเดียว คงไม่สามารถให้คำตอบที่ชัดเจนได้ เพราะผู้อ่านบางคนอาจจะเผลอคิดไปว่าพอนทาเน้นต้องการวิพากษ์วิจารณ์รูปแบบการแต่งงานของคนในสังคมชั้นสูงที่มัวแต่ยึดติดผลประโยชน์เป็นที่ตั้งโดยมิได้คำนึงถึงความรัก แต่เมื่อพิจารณาบทวิจารณ์ของพอนทาเน่ตอบทละครของเฮนริช อิบเซน (Henrik Ibsen) เรื่อง *ผีสาว* (*Gespenster*, 1881) ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งในเดือนมกราคม ปี ค.ศ. 1887 ที่กล่าวถึงเรื่องการแต่งงานตามประเพณีดังต่อไปนี้

“ทั้งนี้และทั้งนั้น ข้าฯ ยังเชื่อมั่นอย่างไม่มีเสื่อมคลายว่าถ้าชีวิตสมรสเกิดขึ้นมาด้วยความรักแต่เพียงอย่างเดียว โดยมิได้คำนึงถึงความสะดวกสบายหรือมิได้พิจารณาข้อดี ข้อเสียร่วมด้วยแล้วละก็ โลก

ใบนี้ก็คงจะไม่ได้ดีขึ้นไปกว่านี้แม้เพียงกระผิกรีนดอก” (Fontane, 1982, II: 712)

จากข้อความดังกล่าวผู้อ่านจะพบว่าฟอนทานเมีได้ไม่เห็นด้วยกับการแต่งงานที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายเป็นใหญ่ แต่ขณะเดียวกัน เขาก็ไม่เห็นด้วยกับการแต่งงานแบบนี้ เขามองว่าการแต่งงานแบบนี้คือความเป็นจริงของโลกที่เกิดขึ้นตามสัจธรรมของชีวิต ในยุคอุตสาหกรรมที่อำนาจเงินตรา เกียรติยศศักดิ์ศรี เป็นใหญ่เหนืออารมณ์ความรู้สึกทั้งปวง ความรักเพียงอย่างเดียวไม่ช่วยให้ชีวิตคู่ดำรงต่อไปได้ ฟอนทานเมีเล็งเห็นข้อเท็จจริงในจุดนี้ แม้เขาจะจบเรื่องอาตุลเทราโดยให้เมลานีได้มีโอกาสใช้ชีวิตกับคนรักของเธออย่างมีความสุขในฐานะผู้หญิงแถวหน้า แต่ในสังคมของโลกความเป็นจริงแล้วเรื่องราวแบบนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ดังนั้นเขาจึงใจเลือกจัดผลงานชิ้นนี้ให้อยู่ในหมวดหมู่ “นวนิยาย” (Novelle) (Aust, 1988: 57) ที่หยิบเอาเพียงช่วงชีวิตบางส่วนของตัวละครออกมาเล่า กล่าวคือตอนจบของเรื่องแท้ที่จริงคือจุดเริ่มต้นของชีวิตใหม่ซึ่งผู้อ่านไม่สามารถคาดเดาและล่วงรู้ได้ว่าชีวิตของทั้งสองคนนับจากนี้จะเป็นอย่างไรต่อไป ซึ่งต่างจาก “นิยาย” (Roman) ที่นำชีวิตของตัวละครทั้งชีวิตมาตีแผ่ให้ผู้อ่าน

ในขณะเดียวกันการมองว่าฟอนทานเมีเป็นผู้เริ่มต้นเรียกร่องสิทธิสตรีในสังคมเยอรมันสมัยศตวรรษที่ 19 แม้จะไม่ผิดนักแต่ก็ไม่ได้ถูกต้องซะทีเดียว เพราะฟอนทานเมีเคยแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับปรุงสิทธิสตรีขึ้นพื้นฐานเช่นสิทธิการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งไว้ในจดหมายฉบับหนึ่งที่เขาเขียนถึงภรรยาของเขาเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม ค.ศ. 1870 ว่าเป็นเรื่องไร้สาระ (Fontane, 1998: 464)

สิ่งที่ฟอนทานเมีต้องการนำเสนอในผลงานของเขามากที่สุด หาใช่การวิพากษ์วิจารณ์สังคมหรือศีลธรรมจรรยา ค่านิยมของสังคม หรือการเรียกร่องสิทธิสตรี แต่เป็นการแสดงภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม

ผ่านงานเขียนที่เป็นเรื่องสมมติ นั้นหมายถึงภาพสังคมที่เขานำเสนอ นั้นไม่ใช่ภาพที่มีรายละเอียดตรงกับความเป็นจริงทุกกระเบียดนิ้วราวภาพถ่าย แต่เป็นเหมือนกระจกเงาที่สะท้อนภาพเหล่านี้ออกมา ดังที่เขาเขียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหน้าที่ของงานศิลปะเอาไว้ในจดหมายถึงเพื่อนว่า

ผมเชื่อว่าทั้งสองฝ่ายนั้นมีความคิดเห็นที่ถูกต้อง และการวิวาทะก็ไม่ใช่สิ่งอื่นใดนอกจากเป็นผลของมุมมองทางศิลปะที่แตกต่างกัน ถ้าศิลปะควรจะทำนุบำรุงหรือปรับปรุงศีลธรรมจรรยาแล้วละก็ คุณก็เป็นฝ่ายถูก แต่ถ้าศิลปะมีหน้าที่เพียงแค่สะท้อนภาพชีวิตออกมาละก็ ผมก็จะเป็นฝ่ายถูก (Fontane, 1980: 275)

พอนทาน์เลือกสะท้อนภาพความเป็นไปของสังคมเพียงบางจุด คือภาพชะตากรรมของเพศหญิงที่เป็นเหยื่อของธรรมเนียมประเพณีที่เอื้อประโยชน์ให้กับเพศชาย เพราะเมื่อสตรีทำผิดประเวณี สังคมเลือกที่จะตัดสินโทษโดยพิจารณาจากผลของการกระทำเท่านั้น มิได้พิจารณาถึงสาเหตุที่แท้จริงว่ามาจากความทุกข์ระทมของเพศหญิงที่ต้องเป็นเบี้ยล่างของเพศชาย หรือเป็นแค่ไม้ดอกไม้ประดับ มีค่าไม่ต่างจากสิ่งของเครื่องใช้ มีหน้าที่เชิดชูเกียรติยศ ศักดิ์ศรี และให้กำเนิดทายาทของสามีเท่านั้น แนวคิดดังกล่าวเกี่ยวกับสตรีถูกส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น จากยุคสู่ยุค เป็นอคติภาพที่ในท้ายที่สุดกลายเป็นต้นแบบของสตรีที่ยึดถือปฏิบัติกันในสังคม แนวคิดนี้มิได้จำกัดอยู่แค่ในประเทศเยอรมันสมัยศตวรรษที่ 19 แต่ยังส่งผ่านมาถึงยุคปัจจุบัน ดังนั้นแม้พอนทาน์ในฐานะนักเขียนยุคสังคมนิยมของกวีได้บรรลุหน้าที่ของเขาแล้ว แต่การปฏิบัติแนวคิดหรือปรับปรุงค่านิยมที่ไม่เป็นธรรมเหล่านี้ หรือแม้แต่การเลือกที่จะอยู่เฉยยอมรับสภาพแบบนี้ต่อไป สุดท้ายแล้วก็ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้อ่านเอง

บรรณานุกรม

- พระคริสตธรรมคัมภีร์ พันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่ ฉบับ 1971
(ฉบับเรียงพิมพ์ใหม่ 1998). กรุงเทพฯ: สมาคมพระคริสตธรรมไทย.
- ฤดี พลาญเวช. (2554). สะท้อนภาพสังคมเยอรมันผ่านวรรณกรรม เทโอเดอร์
ฟอนทาเน่. กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände.*
(1865). Brockhaus. Conversations-Lexikon in 15 Bd., Bd. 6,
Leipzig: F.A. Brockhaus.
- Aust, Hugo. (1988). *Theodor Fontane*. München: Francke.
- Theodor Fontane, "Verklärung". Eine Untersuchung zum Ideen-
gehalt seiner Werke.* (1974). Bonn: Bouvier Verlag.
- Bauer, Karen. (2002). *Fontanes Frauenfiguren. Zur literarischen
Gestaltung weiblicher Charaktere im 19. Jahrhundert.* Frankfurt
a. M: Peter Lang Verlag.
- Becker, Sabina. (2005). 'Wiederhergestellte' Weiblichkeit, alternative
Männlichkeit. *Theodor Fontanes Roman L'Adultera*, in: "Weiber
weiblich, Männer männlich"? Zum Geschlechterdiskurs in
Theodor Fontanes Romanen. hrsg. von ders, Sascha Kiefer.
Tübingen: Francke.
- Bovenschen, Silvia. (1979). *Die imaginierte Weiblichkeit: Exem-
plarische Untersuchungen kulturgeschichtlichen und literarischen
Präsentationsformen des Weiblichen.* Frankfurt a. M: Suhrkamp.
- Dohm, Hedwig. (1876). *Die Eigenschaften der Frau*, in: *Zur
Psychologie der Frau. Die Frau in der Gesellschaft. Frühe Texte.*
hrsg. v. Gisela Brinker-Gabler. Frankfurt a. M : Fischer Verlag.

- Douglas, Mary. (1993). *Die zwei Körper. Ritual, Tabu und Körpersymbolik. Sozialanthropologische Studien in Industrie- und Stammesgesellschaft.* Frankfurt a. M: Fischer Verlag.
- Fontane, Theodor. (1972). *Effi Briest.* hrsg. v. W. Keitel, H. Nürnberger. München: Nymphenburger Verlagshandl.
- Fontane, Theodor. (1964). *L'Adultera.* hrsg. v. W. Keitel, H. Nürnberger. München: Nymphenburger Verlagshandl.
- Fontane, Theodor. (1980). *Briefe in zwei Bänden.* hrsg. v. G. Erler. Berlin/Weimar: Nymphenburger Verlagshandl.
- Fontane, Theodor. (1998). *Emilie und Theodor Fontane. Geliebte Ungeduld. Der Ehebriefwechsel 1857–1871.* hrsg. v. G. Erler. Berlin: Aufbau-Verlag.
- Fontane, Theodor. (1982). *Werke, Schriften und Briefe. 3 Bände.* hrsg. v. W. Keitel, H. Nürnberger. München: Nymphenburger Verlagshandl.
- Gay, Peter. (1986). *Erziehung der Sinne. Sexualität im bürgerlichen Zeitalter.* München: C.H. Beck Verlag.
- Gerhard, Ute. (1988) *Die Rechtsstellung der Frau in der bürgerlichen Gesellschaft des 19. Jahrhunderts, in: Bürgertum im 19. Jahrhundert. Deutschland im europäischen Vergleich.* hrsg. von Jürgen Kocka. München: Vandenhoeck und Ruprecht 1988. Bd. 1. S. 439–468.
- Grawe, Christian, Nürnberger, Helmuth (Hg.). *Fontane-Handbuch.* (2000). Stuttgart: Kröner.
- (2008). *Effi Briest. Gedrucktes Vögelchen in Schneelandschaft:*

- Effi von Innstetten, geborene von Briest.* in: *Interpretationen. Fontanes Novellen und Romane.* hrsg. von Christian Grawe. Stuttgart: Reclam.
- Hettche, Walter. (2008). *Irrungen Wirrungen. Sprachbewusstsein und Menschlichkeit: Die Sehnsucht nach den "einfachen Formen"*, in: *Interpretationen. Fontanes Novellen und Romane.* hrsg. von Christian Grawe. Stuttgart: Reclam.
- Heyse, Paul. (1880). *Verse aus Italien. Skizzen, Briefe und Tagebuchblätter.* Berlin: Verlag von Wilhelm Hertz.
- Häntzschel, Günther. (1988). "Für fromme, reine und stille Seelen". *Literarischer Markt und 'weibliche' Kultur im 19. Jahrhundert*, in: *Deutsche Literatur von Frauen.* hrsg. von Gisela Brinker-Gabler, Bd. 2. München: C.H. Beck Verlag.
- Riehl, Wilhelm Heinrich. (1854). *Die Familie.* Stuttgart: J. G. Cotta'scher Verlag.
- Rosenbaum, Heidi. (1982). *Formen der Familie. Untersuchungen von Familienverhältnissen, Sozialstruktur und sozialem Wandel in der deutschen Gesellschaft des 19. Jahrhunderts.* Frankfurt a. M: Suhrkamp.
- Schaps, Regina. (1992). *Hysterie und Weiblichkeit. Wissenschaftsmythen über die Frau.* Berlin: Campus-Verl.
- Schopenhauer, Arthur. (1977). *Parerga und Paralipomena, Bd. 2.* Zürich: Diogenes.
- Spieker, Christian Wilhelm. (1986). *Emiliens Stunden der Andacht und des Nachdenkens.* Für die erwachsenen Töchter der

gebildeten Stände. Leipzig, in: Bildung und Kultur bürgerlicher Frauen 1856 – 1918. Eine Quellendokumentation aus Anstandsbüchern und Lebenshilfen für Mädchen und Frauen als Beitrag zur weiblichen literarischen Sozialisation. hrsg. v. Günther Hänztschel. Tübingen: Niemeyer.

Wolf, Max. (1892). *Die physische und sittliche Entartung des modernen Weibes.* Leipzig: Kessinger Verl.